

Sisekaitseakadeemia
Politsei- ja piirivalvekolledž

Gerli Valgre

**ENNETUSPROGRAMMI „Puhas tulevik“ MÕJUSUS
PERIOODIL 2015-2017 PÕHJA PREFEKTUURI NÄITEL**
Lõputöö

Juhendaja:
Rauni Rohuniit, MA

Tallinn 2020

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Kolledž/instituut: Politsei- ja piirivalvekolledž	Kaitsmise kuu ja aasta: Juuli 2020
Töö pealkiri eesti keeles: Ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ mõjusust perioodil 2015 – 2017 Põhja prefektuuri näitel	
Töö pealkiri võõrkeeles: The effectiveness of the prevention program „Clean Future“ during the period 2015-2017 on the example of the Northern Prefecture	
<p>Lühikokkuvõte: Lõputöö eesmärk on välja selgitada alaealistele suunatud ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ tulemuslikkus ja hinnata selle mõjusust Põhja prefektuuris aastatel 2015-2017 osalenute edasise käitumise põhjal. Eesmärgi saavutamiseks püstitati neli uurimisküsimust: 1) kui palju on aastatel 2015-2017 Põhja prefektuuris programmiga „Puhas tulevik“ lapsi ja noori liitunud; 2) kui palju liitunustest on programmi edukalt lõpetanud või katkestanud ning katkestamise põhjused; 3) kas ja kui mitme noore puhul esineb peale programmi edukat läbimist või katkestamist politsei infosüsteemis kandeid infona või süüteoatena; 4) kas programm „Puhas tulevik“ on tulemuslik ja mõjuv ning sellega on otstarbekas olemasoleval kujul jätkata. Uurimisküsimustele vastuse saamiseks analüüsiti Põhja prefektuuri 2015 – 2017 .a programmis osalenute kohta politsei infosüsteemis esinevaid seoseid erinevate õigusrikkumistega. Analüüsi tulemusel sünteesiti teoreetilisi lähtekohti ja uuringu tulemusi, tehti järeldused programmi mõjususest ning esitati ettepanekud programmi parendamiseks. Uurimusest selgus, et ennetusprogramm „Puhas tulevik“ on piisavalt jätkusuutlik. Siiski tasub mõelda paralleelselt ka teistele mõjutusvahenditele, kuna peale programmi läbimist on üle poole programmi positiivselt läbinutest toime pannud vähemalt ühe õigusrikkumise. Sellest järeldab autor, et mittekariistusliku mõjutusprogrammi läbimine ei pruugi lõppkokkuvõttes isikut seaduskuulekamaks muuta. Lõputöö tulemustele toetudes teeb töö autor ettepaneku ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ liitunutele lisaks suunata meetmed ka nende vanematele, kohtumisi läbi viia vähemalt kaks korda kuus. Töö koosneb 46 leheküljest, sisaldab üheksat joonist ja neljast tabelit. Kasutatud on 36 allikat, millest 10 ingliskeelsed.</p>	
Võtmesõnad: süüteenetus, alaealised, alaealiste õigusrikkumised, puhas tulevik, narkoennetustöö, mittekariistuslik käitumisprogramm, taastav õigus	
Võõrkeelsed võtmesõnad: crime prevention, minors, juvenile delinquencies, clean future, drug prevention, non-punitive discipline program, restorative justice	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
<p>Töö autor: Gerli Valgre</p> <p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma lõputöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas. Allkiri</p>	
Vastab lõputöö nõuetele Juhendaja: Rauni Rohuniit	Allkiri:
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor/instituudi juhataja:	Allkiri:

1. Sisukord	
SISSEJUHATUS	5
2. UIMASTIENNETUS OSANA SÜÜTEOENNETUSES	9
2.1 Uimastid ja nende kahjulik mõju	9
2.2 Uimastite mõju noortele.....	13
2.3 Uimastiennetuse tähendus süüteoennetuses.....	16
3. ENNETUSPROGRAMMI PUHAS TULEVIK ANALÜÜS JA EKSPERTINTERVJUUD	21
3.1 Uuringu meetodika	21
3.2 Ennetusprogramm „Puhas tulevik“	23
3.3 Programmi „Puhas tulevik“ analüüs ja järeldused	23
3.4 Ekspertintervjuud	32
3.5 Ettepanekud	35
KOKKUVÕTE	37
SUMMARY	40
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	43
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	46

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS

AS – alkoholiseadus

KarS – karistusseadustik

KOKS – kohaliku omavalitsuse korralduse seadus

KOV – kohalik omavalitsus

LKindlS – liikluskindlustuse seadus

LS – liikluseadus

MTÜ – mittetulundusühing

NPALS – narkootiliste- ja psühhotroopsete ainete lähteainete seadus

PPA- Politsei – ja Piirivalveamet

RelvS – relvaseadus

SA – sihtasutus

Taastav õigus – taastav õigus on õiguse teooria, mis rõhutab kriminaalsest käitumisest põhjustatud kahju heastamist

TAI – Tervise Arengu Instituut

TubS – tubakaseadus

Valge raamat – Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika

SISSEJUHATUS

Uimastite tarvitamisest on kujunenud tõsine probleem kogu maailmas. Euroopa uimastiprobleemide 2015. aasta aruandes märgiti, et 2013. aastal oli 15- 64 aastaste inimeste seas keskmiselt 16 narkosurma ühe miljoni elaniku kohta. Suremus erines riigiti, sõltudes uimastite kättesaadavusest ja levikust. Üle 40 surmajuhtumi miljoni elaniku kohta oli seitsmes riigis ja Eesti oli toona kahetsusväärsest esikohal (127 surmajuhtumit miljoni elaniku kohta). (Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus, 2015, lk 57).

2019.aasta novembris avaldas Briti ajaleht „The Economist“ artikli „*How Estonia became the drug-overdose capital of Europe*“ („Kuidas Eesti muutus Euroopa üledooside pealinnaks“, autori tõlge), milles märgitakse et fentanüül ja opioidid on liiga kättesaadavad ja sellest tuleb otsida narkosurmade põhjuseid (The Economist, 2019).

Probleem on jätkuvalt tõsine, kuid Tervise Arengu Instituudi hinnangul on paaril viimasel aastal narkoaine kasutamisest tingitud surmade arv Eestis hakanud siiski vähenema. Kahe peamise tegurina tuuakse välja 2018. aastal fentanüüli kättesaadavuse vähenemist narkoturul ja sotsiaalprogrammi SÜTIK (sõltlaste ühiskonnastamine tugiisiku abil) paremat kättesaadavust. Lisaks politsei ja prokuratuuri hea koostöö, mis on viinud mitmete organiseeritud narkolevitajate grupi tabamise ja tegevuse likvideerimiseni (Tervise Arengu Instituut, 2019).

Uimastite tarvitamise tagajärjed mõjutavad mitte ainult tarvitajat ennast, vaid ka tema lähedasi, kogukonda ja ühiskonda tervikuna. Narkootikumide tarvitamisega võivad kaasneda õnnetused nagu näiteks enesevigastamine-, või kukkumine. Narkosõltlased panevad toime süütegusid, näiteks varguseid, tapmisi ja lähisuhtevägivalda. Nad lõpetavad hariduse omandamise ega suuda käia tööl, jätavad hooletusse enda lapsed ja lähedased ning ei täida oma kodaniku kohustusi riigi ees. See on terav sotsiaalne probleem, millega tuleb mitmel tasandil tegeleda.

Kuna erinevate uimastite, narkootikumide ja psühhotroopsete ainete tootmine ja turule toomine on kasumlik äri, siis otsitakse pidevalt uusi viise, kuidas laiendada klientuuri – kui on nõudlus on ka pakkumine. Narkodiilerid teavad, et kerge saak võib olla näiteks laps või noor, kelle meelitamiseks kujundatakse narkoaine kommiga või karastusjoogiga sarnaseks ja antakse esialgu tasuta proovida, lapsed on kergesti mõjutatavad, tihti ka riskialtid ega tunneta ohtu. Kui valemisse lisada sõprade mõju, tunnustuse ja toetava pere puudumine, võibki lapsest saada uimastitarvitaja. Diilerid tegutsevad õppeasutustes või nende lähedal, aga ka pidudel või

klubides, kus noori rohkem liigub. Seetõttu on äärmiselt oluline pöörata tähelepanu just laste ja noorte puhul esimese proovimise või kui see siiski on juhtunud, korduvuse ennetamisele. Ennetamine võib olla küll kallis, kuid lõppkokkuvõttes on see riigile siiski odavam kui tagajärgedega tegelemine.

Millele ennetustöös tähelepanu pöörata? Terviseamet toob välja, et uimastite tarvitamine on mitmete tegurite, nii keskkondlike kui ka inimese individuaalsete omaduste (sh isiksuse omadused, enesehinnang, vaimne võimekus, sotsiaalsete oskuste tase) koosmõju tulemus. Sotsiaalsed oskused väljendavad ühiskonnas aktsepteeritud ja õpitud käitumist, mis võimaldab inimesel edukalt suhelda ja vältida negatiivseid suhteid. Puudulikud sotsiaalsed oskused võivad avalduda antisotsiaalse käitumisena, sealhulgas uimastite tarvitamisena (Terviseamet, 2016, lk 34). Lõputöö autor on seisukohal, et uimastisõltuvuse ennetamiseks tulebki alustada just isiksuse kujundamisest ehk võimalikult varasest noorusest.

Lõputöö on autori hinnangul **aktuaalne**, kuna uimastiennetus on nii rahvatervise, aga ka erinevate õigusrikkumiste ärahoidmise seisukohalt äärmiselt oluline. Rahvastiku tervise arengukava 2009-2020 seab eesmärgiks Eesti rahva tervise paremaks muutmise ning eluea pikendamise. Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika ehk valge raamat toob välja, et uimastitarvitamise ennetamiseks on vajalik kahe süsteemi ülesehitamine: esmane ehk universaalne ennetussüsteem, mis on suunatud lastele ja kõigile elanikele, kes pole veel uimasteid tarvitanud ning varase märkimise ja sekkumisele suunamise süsteem, mis aitab uimastisõltuvuse riskidega laste või täiskasvanute sümptomeid varakult märgata ning isiklikult abi anda, kui uimastite tarvitamine on muutunud sõltuvuseks (Siseministeerium, 2014, lk 22). Terved kodanikud on riigi arengu aluseks ehk mida tervem on inimene, seda rohkem suudab ta panustada ühiskonna arengusse ning riigi tulevikku. Arengukava üheks prioriteediks on tervisliku ja turvalise arengu tagamine lastele ning noortele, mis annab neile võimaluse kasvada tervena ning terves keskkonnas, samuti laste ja noorte riskikäitumise vähendamine. Ennetustööd on vaja alustada varakult, et tervislikud ja ennastsäästvad hoiakud kujuneksid harjumuseks.

Uimastiennetusse panustavad Eestis mitmed asutused, näiteks TAI, PPA, siseministeerium, justiitsministeerium, haridus- ja teadusministeerium õppeasutuste kaudu. Võib öelda, et uimastitarvitamise ennetamine laste ja noorte seas on üks prioriteetsemaid tegevusi kogu ennetustöös.

Lõputöö muudab **uudseks** asjaolu, et autorile teadaolevalt ei ole Põhja prefektuuris kasutatava programmi „Puhas tulevik“ tulemuste või mõjususe kohta Eestis uuringut seni läbi viidud. 2015. aastal küll kaitses Kristjan Repp Sisekaitseakadeemias lõputöö „Narkoennetustööst Põhja prefektuuri projektide näitel“, kuid tema uurimus käsitles varasemal perioodil, aastatel 2011-2014 Põhja prefektuuris läbiviidud üheksat narkoennetusprojekti. Programm „Puhas tulevik“ toona valimis ei olnud, kuna sellega alustati 2015. aastal.

Ennetusprogramm „Puhas tulevik“ sihtgrupiks on esmakordse narkootilise aine tarvitamisega politseisse sattunud alaealised. Narkootiliste ning psühhotropsete ainete tarvitamine on Eestis seadusega keelatud tegevus. Alaealiste õigusrikkujate puhul aga rakendatakse üha enam mittekariistuslikke mõjutusmeetmeid, näiteks erinevaid sotsiaal- või käitumisprogramme. Et neid saaks laiemalt kasutusele võtta, on vaja veenduda rakendatute tulemuslikkuses. Käesoleva lõputöö tulemustest on autorile teadaolevalt huvitatud PPA, kes on ise teema välja pakkunud ning toetab uuringu läbiviimist. Autori hinnangul on uuringutulemusi võimalik kasutada ennetustöö kavandamisel nii politseis kui teistes uimastiennetusega tegelevates asutustes.

Töös on **uurimisprobleem** püstitatud küsimusena: Kas uimastiennetusprogramm „Puhas tulevik“ on aidanud ennetada programmis osalenute poolt edasiste narkosüütegude või muude õigusrikkumiste toimepanemist?

Esitatud on neli **uurimisküsimust**, mis aitavad saavutada eesmärki ning on keskendatud uurimisprobleemile:

- 1) Kui palju on aastatel 2015-2017 Põhja prefektuuris programmiga „Puhas tulevik“ lapsi ja noori liitunud?
- 2) Kui palju liitunutest on programmi edukalt lõpetanud või katkestanud ning katkestamise põhjused?
- 3) Kas ja kui mitme noore puhul esineb peale programmi edukat läbimist või katkestamist politsei infosüsteemis kandeid infona või süüteoatena?
- 4) Kas programm „Puhas tulevik“ on tulemuslik ja mõjuv ning sellega on otstarbekas olemasoleval kujul jätkata?

Lõputöö **eesmärk** on välja selgitada alaealistele suunatud ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ tulemuslikkus ja hinnata selle mõjusust programmiga Põhja prefektuuris aastatel 2015-2017 liitunute edasise käitumise põhjal.

Eesmärgi täitmiseks on autor sõnastanud järgmised **uurimisülesanded**:

- 1) Analüüsida teoreetilisi lähtekohti, mis on seotud uimastite mõjust lastele ja noortele ning tuua välja peamised uimastiennetuse teoreetilised suunad.
- 2) Anda ülevaade uimastiennetuse teoreetilistest lähtekohtadest.
- 3) Kaardistada programmi „Puhas tulevik“ sisu ja metoodika põhipunktid.
- 4) Analüüsida Põhja prefektuuris aastatel 2015-2017 programmiga „Puhas tulevik“ liitunud laste ja noorte kohta politsei infosüsteemis leiduvaid kandeid.
- 5) Analüüsida teoreetilisi lähtekohti ja uuringu tulemusi, teha järeldused programmi mõjususest ning esitada ettepanekut programmi edasistele tegijatele.

Töös kasutatakse kombineeritud uurimisstrateegiat, mis on juhtumiuuring, et saada teada, kas „Puhas tulevik“ programm on olemuselt efektiivne.

Andmete kogumiseks ja analüüsimiseks kasutati nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid meetodeid. Kvantitatiivse meetodi abil töödeldi politsei infosüsteemis olevaid statistilisi andmeid, saamaks teada, kas ja kui paljud alaealised satuvad peale programmi „Puhas tulevik“ läbimist või katkestamist uuesti süütegude toimepanijateks. Valim moodustus 198 alaealisest, kes on osalenud aastatel 2015-2017 programmis „Puhas tulevik“.

Kvalitatiivse uurimismeetodina oli kasutusel poolstruktureeritud ekspertintervjuu, mille valimisse kuulus kolm PPA politseiametnikku, kes on „Puhas tulevik“ programmiga algusest peale seotud olnud. Ekspertintervjuud viidi läbi kirjalikult kuna tulenevalt eriolukorrast ei pidanud lõputöö autor ega intervjuueeritavad otstarbekaks vahetult suuliseks intervjuueerimiseks kohtuda.

Lõputöös on 46 lehekülge, töö koosneb kahest peatükist ja kaheksast alapeatükist.

Teises peatükis tutvustatakse ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ ning analüüsitakse selle mõjusust Põhja prefektuuris aastatel 2015-2017.

2. UIMASTIENNETUS OSANA SÜÜTEOENNETUSES

2.1 Uimastid ja nende kahjulik mõju

Uimastiteks ehk narkootikumiteks ehk psühhoaktiivseteks aineteks nimetatakse aineid, mida kasutatakse psüühika mõjutamiseks. Narkootikumideks nimetatakse psühhoaktiivseid aineid, mille käitlemine on keelatud seadusega. (Narkootilised ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus, 2019).

Saarto (1998, lk 66-69) toob välja, et uimasteid võib võrrelda alkoholiga või muude joovastavate või sõltuvust tekitavate ainetega. Teisalt on narkootikumidel muude sõltuvusainetega võrreldes eripära - nendega kaasnev kriminaalsus ja karistus kui neid aineid tarvitada. Mõiste „narkootikum“ on ühtaegu nii meditsiiniline- farmakoloogiline kui ka sotsiaalne ja ühiskondlik. Narkootikumi tarvitamist ei aktsepteerita siis kui selle põhiline eesmärk on joobe saavutamine, ergutamine, mõnutunde esilekutsumine või teatud meele- või teadvusseisundite saavutamine.

National Institute on Drug Abuse (2003, p 7) kohaselt on osa sõltuvust tekitavatest ainetest legaalsed (näiteks kohv), teiste kättesaadavust piiratakse – näiteks vanuseliselt alkoholi ja tubakatooteid, narkootilisi aineid kontrollitakse riiklikul tasandil. Illegaalsete uimastite ehk narkootikumidena (uimastitena) mõistetakse narkootilisi ning psühhotroopseid aineid, mille käitlemine ja käsitlemine on seadustega keelatud. Ennetustöö, kus tegeletakse alaealistega, peaks hõlmama ka legaalsete uimastitega seotut.

„Uimasteid on palju, praegusajal rohkem kui kunagi varem, looduslikku päritolu uimasteid on tarbitud küll aastatuhandeid, kuid sünteetilised uimastid on suhteliselt uus nähtus, eksitades paljusid kes arvavad, nagu oleksid ka need keelatud ained juba ammu olemas olnud. Moodne maailm sisaldab palju suuremat uimastite mitmekesisust nii uute uimastite tuleku kui ka selle tõttu, et looduslikud uimastid ei püsi enam oma areaalis.“ (Harro, 2006, lk 268)

Elliott jt (2008, p 19) toovad välja, et laiemalt võetuna on uimasti iga aine, mida saab kuritarvitada. On olemas nii psüühilisi kui füüsilisi sõltuvusi. Psüühiline sõltuvus tähendab seda, et inimesel on vastupandamatu soov uimasteid omada ja kasutada ning peale uimasti tarvitamist tekib soov seda uuesti tarbida. Iga inimesele mõjub narkootikum erinevalt: ergutavalt, rahustavalt, tekitab hallutsinatsioone või lihtsalt meeldivat olemist. Inimestel tekitab

see tunde, mida soovitakse korduvalt läbi elada ja sellest tekibki sõltuvus. Füüsiline sõltuvus on organismi kohanemine uimasti toimeainega. Kui inimene ei saa narkootilisi aineid, tekivad tal võõrutusnähud, millega võivad kaasneda erinevad probleemid. Võõrutusnähud kaovad siis, kui saadakse uus doos narkootilist ainet. Võõrutusnähtudega inimesed ei tarvitata narkootikume sellepärast, et saada rahulolutunne, vaid selle jaoks et ei tekiks võõrutusnähtusid.

Kull jt (2015, lk 21) toovad välja, et uimasteid on võimalik klassifitseerida erinevat moodi. Enim levinud on nende eristamine toime järgi kesknärvisüsteemile. Erineva toime järgi kesknärvisüsteemile jagunevad uimastid kolmeks: stimulandid, depressandid ja hallutsinogeenid. Erinevatel uimastitel on erinev toime ja joobetunnused, viimase puhul on oluline teada, et osad joobetunnused võivad esineda ka haigusnähtude korral ning ei anna koheselt otsest põhjust diagnoosida uimastitarvitamist. Uimastite puhul eristatakse psüühilist ja füüsilist sõltuvust. Psüühiline sõltuvus – vastupandamatu soov ainet omastada ja kasutada. Uimastite soov on seotud meeldiva toimega, mida uimasti tekitab (nt eufooria, ergutamine, hallutsinatsioonid). Seda tunnet tahetakse korduvalt ja teadlikult läbi elada. Soov uimasteid tarvitada võib olla väga tugev ning uimastite toimega harjunult kasutatakse uimasteid ka selletõttu, et igapäeva elus hakkama saada.

„Füüsiline sõltuvus on organismi kohanemine uimasti toimega. Uimasti toime möödumisel või tarvitamise katkestamisel tekivad võõrutusnähud. Need psüühilised ja füüsilised vaevused on enamasti vastupidised uimasti enese toimeilmingutele: näiteks stimulantide puhul unisus ja depressiivsus; depressantide puhul unetus, ärevus, motoorne erutus ja krambid“ (Kull, *et al.*, 2015, lk 21-22).

Flathery (2013, p. 225) toob välja, et narkootikumide tarvitamine on jagatud kolme ossa: uimastitarbimine kui sotsiaalne ja kultuuriline tava; meditsiini ravimite sõltuvus ja kuritegevus narkootikumidega. Harro (2006, lk 46) on väitnud, et narkomaania ehk uimastihullus pole ainult kehaline vajadus, vaid uimasti ihaldamine ka sel ajal kui kehalist vajadust pole. Hingeseisundit kirjeldav salasõna ongi ihaldamine, himustamine või suur vajadustunne. Hinges, tähendab seda et ajus on miskit muutunud, suunates mõtted ühele ja samale asjale – uimastile. Sõltuvust hinnata on raske, sest me hindame inimest käitumise järgi – seda mida inimene teeb ja ütleb. Sõltuv inimene pühendab palju aega sõltuvusobjektile, selle hankimisele ja tarvitamisele.

Lõputöö autor nõustub eeltoodud väitega, sest sõltuvuses olevad inimesed ei mõtle objektiivselt, kuidas oma eluga edasi liikuda, vaid nende kinnisideeks on ainult narkootikumide tarvitamine ja hankimine. Sõltlased teevad kõik selleks, et saaksid oma doosi kätte- müüvad enda isiklikke esemeid, varastavad teistelt, sealhulgas lähedastelt, eesmärgiga saada narkootilist ainet.

Oiseth (1999, lk 5- 6) toob välja, et narkootikume jaotatakse nende toime järgi viieks liigiks:

1. Kanep
2. Opiaadid
3. Kesknärvisüsteemi mõjutavad
4. Hallutsinogeenid
5. Ravimid

Sama allika kohaselt on kanep üldlevinud narkootikum terves maailmas, millest saab valmistada veel kolme uimastit: marihuaanat, hašišit ja kanepiekstrakti. Neid tarvitatakse erinevat moodi, kõige sagedasem kanepi tarbimise viis on selle suitsetamine. Kui kanepit neelatakse või näritakse saavutatakse mõju poole tunni kuni tunniga ning narkootiline joove võib kesta 3-5 tundi, suuremate annuste korral kestab kauem. Suitsetades mõjub kanep mõne minuti jooks ning seisund kestab annusest või selle kordamisest sõltuvalt mõne tunni. Füüsiline mõju, mida kanep tekitab on: suured või laienenud pupillid; punased silmad; kiire pulss ja kõrgenenud vererõhk; suu kuivus ja oksendamine ning üldine halb enesetunne. Psüühilise mõju tunnusteks on: mäluhäired; muutunud ajataju; muretus ja kihistamine; meeltesegadus või murelikkus ja agressiivsus. Kanepisõltuvus ei kujune sama kiiresti kui herooini- või kokaiinisõltuvus, kuid kanepisõltuvusest on lahti saada sama raske kui võõrutada end herooinist ja kokaiinist.

Oiseth (1999, lk 14-21) märgib, et oopiumimooni ehk unimagunat on kasvatatud tuhandeid aastaid, sama kaua on oopiumi kasutatud ka ravimi ja joovet tekitava ainaena. Oopiumimoonist saadakse looduslikke opiaate, oopiumi ja morfiini. Keemilise protsessi abil on võimalik muuta morfiin herooiniks. Oopium ise on unimaguna kuivatatud mahl, millel on iseloomulik maitse ja lõhn. Tavaliselt oopiumit suitsetatakse, kuid seda manustatakse ka pulbri ja joogina või süstitakse. Meditsiinis kasutatakse oopiumi valuvaigistina ja kodeiinisisalduse tõttu köharohuna, lisaks kasutatakse kõhulahtisuse korral. Oopiumi toodetakse tervisehoiu vajadusteks, sest see sisaldab mitut meditsiini kasutatavat ainet, muu hulgas morfiini ja kodeiini. Morfiin on meditsiinis olulisemaks valuvaigistik. Opiadijoobe tunnusteks on füüsilised häired: ahenenud pupillid; raske püsida jalgedel; süda on paha ja üldine enesetunne

halb; aeglane pulss ja madal vererõhk; aeglane hingamine ja aine üledoseerimise korral eluohtlik hingamise halvatus. Psüühilisteks häireteks on: ükskõiksus või unisus ja tugeva annuse korral meelemärkuse kadumine; kõne ebaselgus; kontakteerumisraskused; valutundlikkuse vähenemine. Opiaadid mõjuvad igale inimesele erinevalt, samas joobe kestus sõltub annuse suurusest ja narkomaani kohanemist. Opiaadijoove võib püsida mitu tundi, heroinijoove 4 – 6 tundi, morfiinijoove aga 6 – 8 tundi. Sõltuvus tekib kiiresti, eriti kiire on see heroini puhul. Kui tarvitada esmakordselt heroini, tekib sellest väga tugev ja meeldiv tunne, mis taandub kiiresti, aga et sõltlane saaks samasugust tunnet ka teinekord tunda peab ta endale suurema annuse võtma ning igakorraga need kogused suurenevad. Narkomaanile tekivad võõrutusreaktsioonid koheselt, kui keha enam narkootilist ainet ei saa ning sellega kaasnevad võõrutusnähud: rahutus, murelikkus, nutuhood ja suurenenud pupillid. Võõrutusreaktsioon lõpeb kohe kui narkomaan uuesti ainet manustab. Selline mõju suurendab sõltuvust ning narkomaan saab aru, et teda aitab ainult uus narkootikumiannus.

Oiseth (1999, lk 38) rõhutab asjaolu, et inimeste ravimite kuritarvitamine saab alguse sellest, kui arst kirjutab välja ravimid tavakasutamiseks, kuid sõltuvus nendest tekib sotsiaalsetel põhjustel. Meditsiinilise kuritarvitamise korral on tegemist tugevate valuvaigistavate ravimite tekitatud sõltuvusega. Näiteks suurtes annustes kasutatav morfiin võib kujundada inimesel morfiinisõltuvuse, kuid mõnel juhul on see üleannustamine õigustatud, näiteks parandamatu vähihaige vaevuste vähendamiseks tema elu lõpuni.

„Narkootikumide, dopingainete ja muude terviseohtlike ainete ning ravimite kuritarvitamine on selle tagajärjel tekkivate raskete vigastuste ja kõrvalekallete tõttu ohtlik nii inimesele endale kui ka ühiskonnale“. (Oiseth, 1999, lk 48)

Oiseth (1999, lk 48-49) sedastab, et uimastite mõjul sagenevad liiklus- ja tööõnnetused ning suureneb ka teiste olmetraumade arv. Peale selle varitseb uimastite süstijaid pidev infektsioonioht. Süstija võib haigestuda B hepatiiti, nakatuda HIV ja saada AIDS. Mürgitused ja infektsioonid kahjustavad eelkõige siseorganeid: maksa, neerusid, südant ja kopse. Lisaks halveneb hammaste ja igemete seisund – tekib kaaries ning hambad lagunevad ja murduvad. Lootevigastused ja imiku psüühikahäired on amfetamiini, heroini ja kokaiini tarvitamisest põhjustatud mürgituse otsene tagajärg. Uimastid võivad esile kutsuda raskeid psüühikahäired ning kergemaid psüühilisi kõrvalekaldeid. Uimasti tarvitamise mõjul halveneb mälu ning inimene kaotab ühiskonnas pidepunkti. Tekib eetiline lõtvus, halvemal juhul hakkab narkomaan aga ühiskonnas kujunenud eetikanorme eirama. Inimestel väheneb vastutustunne

ning suureneb oht panna toime kuritegu, samal ajal suhted kaaslastega vähenevad või kaovad täielikult. Pikapeale saab uimastikuritarvitamisest harjumuspärane viis raskuste eest põgeneda. See probleem teeb murelikuks just alaealiste puhul, sest eluraskuste eest põgenedes ei õpi nad oma probleeme kunagi lahendama. Uimastitarvitajatel on keelatud tegude toimepanemise oht, näiteks narkojoobes sõidukijuhtimine ja vägivalda kasutamine. Selleks, et uue doosi jaoks raha hankida võetakse laene ja vajadusel ka varastatakse Nagu eespool väljatoodud, vähendab uimastite kuritarvitamine motivatsiooni ja püsivust ning nõrgendab distsipliinitunnet. Uimastisõltlase kaastöötajad tunnevad sõltlase suhtes ebakindlust, sest ta on inimesena konfliktne, tema töötulemused on kehvemad ning ta võib töölt põhjuseta puududa. Lõputöö autor saab enda kogemuse põhjal Oisethi väljatoodud kirjeldusega nõustuda. Nimelt, töötades patrullpolitseinikuna on autoril olnud kokkupuuteid narkojoobes mootorsõidukijuhtidega, kes sõiduki peatamise hetkel käituvad ebaadekvaatselt, ei mõista enda väärkäitumist, on liialdatult lõbusad ning ei taju hetkeolukorra tõsidust.

2.2 Uimastite mõju noortele

Harro (2006, lk 234) toob välja selle, et kui uurida noorte käest, miks nad uimasteid tarvitavad, vastatakse selle peale, et uimastid tekitavad põnevust ja uudishimu. Poiste tarvitamise osakaal on suurem kui tüdrukute oma. Noored puutuvad uimastitega kokku erinevalt. Kui sõprade ringkonnas on keegi varem tarvitanud soovitatakse ka proovida. Uimastite tarvitamine tekitab alaealiste sõprus ringkonnas populaarsust ning nende lisandumine ellu sõltub nende pakkumistest ja keskkonna ning isiksuse iseärasusega määratud nõudlusest. Töö autor nõustub Harro toodud väidetega ning autori varasemast kogemusest politseis töötades on poisid jäänud narkootiliste ainete tarvitamisega sagedasemalt vahele kui tüdrukud.

Bartollas ja Schmallegger (2014, lk 273) toovad välja, et uimastite ning alkoholi tarvitamine on alaealiste kuritegevuses määratletud kõige tõsisema probleemkäitumisena.

Bartol ja Bartol (2014, lk 546) toovad välja asjaolu, et narkootikumide kasutamine varajases eas on seotud tõsiste terviseprobleemide, hälbiva ja antisotsiaalse käitumisega, kõrge riskiga käitumisega ning halva õppeedukusega. Retsidiivsed alaealised kurjategijad tarbivad teiste alaealistega võrreldes palju sagedamini narkootikume ja alkoholi.

Rogers ja Goldstein (2002, lk 92-93; 97-98; 103; 106) leiavad, et igal noorukil on individuaalne areng, mis on astmeline. Iga astme puhul on vajalik läbida kindlad arenguülesanded selleks, et edukalt järgmistele arenguastmetele liikuda. Kui neid ei täideta on järgmine arenguaste raskem.

Käitumise omandamine igal erineval arenguastmel aitab meil paremini areneda ja kasvada ning järgmisel arenguastmel paremini hakkama saada. Uimastid mõjutavad alaealise arengut näiteks hariduse omandamisel. Narkootikumide kõrvalmõjud on mälu halvenemine, kontsentreerumiskõhased, motivatsiooni puudus ja raskused informatsiooni töötlemisel. Need negatiivsed mõjud häirivad nooruki õppimisvõimet ning muudavad hariduse omandamise raskemaks. Alaealised, kes tarvitavad narkootikume ainult lõõgastumiseks, on kahjustanud sellega võimet selgelt mõelda ja informatsiooni meeles pidada. Nad on vähem motiveeritud koolile keskendumisele ning uimastite tarvitamine võib nad koolist eemale viia. Uimastite tarvitamine võib kaasa tuua hinnete alanemise ning kahjustada suhteid sõprade ja perekonnaga. Kõige sagedasemad psühholoogilised probleemid, mida on märgatud uimasteid tarvitavate alaealiste puhul, on depressioon, ängistus, tähelepanu puudus ja toitumishäired.

Scolastic Scope (2018/2019, pp 30-31) nendib, et kuni kahekümne viienda eluaastani areneb aju võtmeosa, prefrontaalses ajukoore osas, mida kasutatakse kriitilise mõtlemise näiteks plusside ja miinuste kaalumise enne otsuste tegemist. See ajusüsteem on ühendatud emotsioonidega ja pigem soovitakse kogemusi saada kui kriitiliselt mõelda.

Scolastic Scope (2018/2019, pp 30-31) toob välja, et noorukieas on aju arenemise aeg kriitiline, see tähendab seda et teismelistel on suurem oht kogeda narkootikumide kahjulikku mõju. Noorukieas on aju osa arenenud nii võimekalt, et alaealistel on teravam mälu kui täiskasvanutel. Kui alaealine tarvitab narkootikume põhjustab see hüppelise dopamiini taseme tõusu ajus – mida varem laps hakkab tarvitama narkootikume seda suurem on tal risk sõltuvusse sattuda. Lisaks narkootikumid muudavad ka närvirakkude tööd ning aju funktsioneerimist, tähelepanu võib olla rohkem kadunud, tekivad mälu probleemid mis võivad jääda kestma terve täiskasvanu elu.

Nida (2004, p 1-4) toob välja, et alaealistel, kes tarvitavad narkootikume on risk saada AIDS. Oht seisneb selles, kui noored kasutavad erinevate isikute süstlaid ning jagavad neid omavahel või kui AIDS-i nakatunud isik on seksuaalvahekorras ilma kondoomita. Samuti töö autor nendib, et B heptatiiti ja HIV viirusesse nakatumine on seotud süstalde korduva riskikasutamisega erinevate isikute poolt.

HIV tapab terved rakud nooruki kehas, lisaks ründab see immuunsüsteemi, mis muutub üha nõrgemaks. Sümptomid ei pruugi ilmnedagi kohe, vaid isegi mitme aasta pärast. Paljud alaealised teavad, mis risk neil haigusi saada on, kuid tarvitavad sellest olenemata narkootikume.

Uimastitest ja nendega seotud vastavatest funktsioonidest on välja toodud näited (vt tabel 1). Oluline on täheldada, et uimastid iseenesest ei algata inimese ajus senitundmata protsessi, vaid sekkuvad närvirakkude igapäevatöösse, sellega mingeid protsesse võimendades või pidurdades.

Tabel 1. Uimastite poolt mõjutatud virgatsainete süsteemid ajus ja nende funktsioonid (Kull, *et al*, autori kohandatud)

UIMASTI	NÄIDE VASTAVAST FUNKTSIOONIST
Nikotiin	Õppimine, mälu, ärkvelolek Tähelepanu, ärksus
Ecstasy	Meeleolu, impulsikontroll, uni
Alkohol	Motiveeritus, edasipüüdlikkus
GHB	Universaalne pidurdusvirgatsaine
Opioidid	Valu mahasurumine, sotsiaalne lähedustaju
LSD	Meeleolu, impulsikontroll, uni
Amfetamiin	Tähelepanu, ärksus

„Nooruki ja perekonna arengule avaldab teismelise uimastitarbimine suurt mõju. Kui palju see neid mõjutab, sõltub millises staadiumis on teismeline uimastitarbimine ja perekonna reageering. Mida kiiremini lapsevanemad pärast uimastite tarbimise ilmsikstulekut reageerivad, seda vähem negatiivset mõju avaldab see nii üksikutele kui ka perekonna arengule“. (Rogers & Goldstein, 2002, lk 110)

Autor nõustub eelpool väljatoodud väidetega, et uimastite tarvitamine alaealiste puhul rikub nende tervist ning noored hakkavad narkootikume tarvitama siis, kui nende seltskonnas on keegi seda varasemalt tarvitanud. Narkootikumide tarvitamise tagajärjel halveneb noorte mälu, tekivad õppimisraskused ning selletõttu langevad nende hinded ja tulemused koolis ning eraelus. Selle tagajärjeks võib olla see, et lapsed ei lõpeta edukalt kooli.

Alaealised ärrituvad palju kiiremini, langevad depressiooni ja kõik selle tõttu, et tarvitatakse narkootikume. Noorte enda tervis püsib kauem tervema ning puhtana, kui nad ei tarvita erinevaid sõltuvusaineid.

2.3 Uimastiennetuse tähendus süüteoennetuses

Mitmed uuringud on tõestanud seost uimastitarbimise ja kuritegevuse vahel nii alaealiste kui ka täiskasvanute seas (Ayres, 2015, p. 3).

Hilborn (2007, lk 41- 42) toob välja selle, et kuriteoennetus keskendub tulevikule see tähendab seda, et põhjuste sekkumise kaudu soovitakse kuritegude ning korrarikkumiste arvu vähendada. Ennetusprotsess tähendab seda, et jõutakse kuritegudest ette ning tuvastatakse riskid minevikus toimunud kuritegude alusel. Ootuslik ennetus jälgib uusi kuriteo probleeme ja kurjategijaid, mis võivad ilmned. Kuritegevus ei vähene iseenesest see on omavahel seotud ennetusega ning seda saab iseloomustada samasuguse raamistikuga. Näiteks politseioperatsioonid hõlmavad kuritegude ja korrarikkumiste sündmuste tõenäosust, raskust ja põhjust. Rõhk on kuritegevusel ja nende põhjustes. Nii kurjategijaid kui vahetuid kuritegusid mõjutavad sekkumised erinevatel tasanditel (Hilborn, 2007, lk 41-42):

- Individuaalsed situatsioonid
- Perekond
- Eakaaslaste grupid
- Institutsioonid sealhulgas koolid ja ettevõtted
- Kohalikud kogukonnad regionaalses, riiklikud ja rahvusvahelises mõttes

Hilborn (2007, lk 43) toob välja, et kuriteo ennetamine seab eesmärgiks vähendada kuriteosündmuste sagedust ja raskust eelduse põhjal, et need on talumatult kõrgel tasemel. Mõiste kui kuritegevuse kontroll saab lahti mõtestada ka kogukonna turvalisemaks muutmiseks.

Ekblom on märkinud, et kuriteoennetuse, kuritegevuse vähendamise ning kogukonna turvalisuse alal ilmneb üksmeelsus, et tasuvad ja sobivad praktilised tegevused peavad olema nii tõendus – kui kogemuspõhised. „Kuriteoennetus on kuritegevuse vähendamine ja kogukonna turvalisuse tegevuste koostisosa, peab suhe nende vajaduste vahel olema selge. Ennetamine peab samuti seostuma peamiselt retrospektiivse kriminaalõiguse ja ohvriabi süsteemiga. See seos järgib nii kohalike kogukonna turvalisuse partnerluste üldiseloomu kui spetsiifilisi kriminaalõiguse nõudeid, mis moodustavad kuritegevuse ja korrarikkumise seadused. Reaktsioonid minevikusündmustele ennetavad tuleviku kuritegusid. Sekkumine olevikus toimuvatesse kuritegudesse ennetab tuleviku kuritegusid.“ (Hilborn, 2007, lk 37)

Sisekaitseakadeemia (2004, lk 74-75) on välja toodud, et uimastite ehk narkootikumide väärkasutamine on hälbelise käitumise ilming ning see kasvab eriti jõudsalt ühiskondlike muutusete ajal. Siirdeühiskonna iseloomulikumaks tunnuseks on anoomia tekkimine, mis

tähendab et selged reeglid ja normid kaotatakse, vanad ega uued normid ei kehti ehk on normide puudumise seisund. Rahvusvaheliselt on levinud ennetustöö jaotamine kolmeks tasandiks: primaarne ehk esmane; sekundaarne ehk teisene ja tertsiaarne ehk kolmandane (vt tabel 2).

Tabel 2. Kolmetasandiline ennetus (Foxcroft, 2014)

	UNIVERSAALNE	VALIKULINE	NÄIDUSTATUD
KESKKONDLIK	Seadused, mis piiravad uimastite tarvitamist, kättesaadavuse piiramine, maksud ja hinnastamine	Sihitatud tegevused kõrgema riskiga piirkondades, vanuselised piirangud uimastite müügi osas	Seaduslikud piirangud, mis takistavad kõrge riskiga inimeste ligipääsu alkoholile
ARENGULINE	Sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamine, mis aitavad noortel toime tulla sotsiaalse mõjuga	Perepõhised programmid kõrgema riskiga peredele, kodukülastusprogrammid haavatavamate lapseootel naiste seas	Nõustamisteenus noortele, kelle enesekontrollioskus on kehvem
INFORMATIIVNE	Kampaaniad, mis suurendavad teadlikkust uimastite mõjust	Teadmiste jagamine noorte tüdrukute seas piirkondades, kus murdeas noorte raseduste arv on kõrgem	Normatiivne tagasiside inimestele, kes tarvitavad uimasteid

Esmane ennetustöö on suunatud kogu elanikkonnale - eesmärgiks on uimastite kasutamise alustamise vältimine. Sinna kuulub (Sisekaitseakadeemia, 2004, lk 74-75):

- Üldine sotsiaal-, tervishoiu ja noorsoopoliitika
- Laste ja noorte tervet arengut toetava keskkonna loomine
- Teadmiste andmine, sidusrühmade võimestamine

Teisene ennetustöö on suunatud riskirühmadesse kuuluvatele ja juba narkootikumide tarvitavatele inimestele. Selle eesmärgiks on uimastitarvitamise katkestamine või vähendamine. Ennetustöö käib ümber kindla isiku ning on suunatud sellele, et isiku elukorraldus paraneks ning isikut ümbritsevate lähedast inimeste ja asjaomaste professionaalide võrgustike (ametnikud, ühingud) koostöö (Sisekaitseakadeemia, 2004, lk 74-75):

- Riskiteguritele reageerimine toetavate vahenditega
- Kohalikud koostööprojektid
- Isikliku kasvu toetamine

Kolmandas tasandi ennetustöö sisaldab ravile, rehabilitatsioonile ja kahjude vähendamisele sihitud abinõusid ja tegevusi. Oluline komponent kolmandal tasandil on see, et toetatakse uimastisõltuvusest toibuva isiku pöördumiste tagasi ühiskonna aktiivseks liikmeks. Sinna kuulub (Sisekaitseakadeemia, 2004, lk 74-75):

- Ühesuguse õigus ravile
- Nakkushaiguse ennetamine, toimetuleku toetamine, sotsiaalse tõrjutuse vähendamine

Kõigil ennetustöö tasanditel töötavad erinevad ametnikud ja spetsialistid, kes koostööd tehes ning omavahel kontaktis olles mõistavad paremini probleemi sisu ning põhimõtet. Ennetustöö elluviimisel annab parima tulemuse erinevate ametnike ja spetsialistide koostöö.

Korhonen (1998, lk 48-52) nendib, et sõltuvusainete ennetamise all mõistetakse tegevust, millega püütakse vältida või vähendada uimastite tarvitamisest tekkinud probleeme. Selle tegevus võib olla suunatud üldsusele või üksikisikule. Esmaseks grupiks loetakse neid, kes pole tarvitanud uimasteid sellisel moel, et neil ei teki märgatavaid füüsilisi, psüühilisi, sotsiaalseid või majanduslikke probleeme. Sõltuvusainete tarbimist on proovitud mõjutada aastakümneid, kuid legaliseerides sõltuvusaineid ehk erinevaid narkootikume võib see suurendada sõltuvusprobleemide hulka. Kuigi seadustega on keelatud narkootikumide tarvitamine, ei vähenda see ühiskonnas tarvitamise probleeme ning sellega tuleb igapäevaselt võidelda, et uimastitarvitajaid väheneks.

Lõputöö autor toetab seisukohta, et ennetustegevuse peamiseks suunaks on tervisekasvatus ja tervishoiu edendamine. Inimeste teavitamine uimastite tarvitamise tagajärgedest on osa tervisekasvatusest. Sellega üritatakse esmalt laiendada inimeste teadmisi ja oskusi ning teadmistega püütakse mõjutada seisukohti ja käitumist. Seda saab teha nii individuaalselt, kindlale rühmale näiteks koolid ja lasteaiad ning tervele ühiskonnale korraga.

Saarto (1998, lk 66-69) toob välja, et narko – ja uimastialast teavet levitav võrgustik on üsna lai. Sinna kuulub KOV, politsei ning noorsoo – ja sotsiaaltöötajad. Nende omavaheline võrgustik on korraldanud narkootikumidevastaseid kampaaniaid ja koostanud harivat materjali. Tervisekasvatuse põhiliseks sisuks on tervisega seotud küsimused- sõltuvusainete puhul tähendab see varajaste ja hilisemate terviseprobleemide esiletoomist ehk erinevad uimastid põhjustavad erinevaid terviseprobleeme, mida varem avastatakse inimesel terviseprobleemid, seda kergem on hiljem neid ravida.

Uimastite probleemide ennetamine hõlmab – teadvustamist, mõjutamist ning alternatiivsete eeskujude ja võimaluste arendamist (vt tabel 3).

Tabel 3. Meetmeid mõnuainete* probleemide vähendamiseks (Sulkko & Niemelä, autori kohandatud)

Ennetamine	Varajane diagnoosimine	Ravi ja taastusravi
Teavitamine	Probleemi tuvastamine	Füüsiline taastusravi
Mõjutamine	Interventsioonid ja motiveerimine	Sotsiaalne taastusravi
Alternatiivsed eeskujud ja võimalused	Enesehooldus kursused	Psüühiline taastusravi
	Ravile suunamine	Vaimne ja hingeline taastusravi

*Lõputöö autor juhib tähelepanu asjaolule, et Eestis ei soovitata juba mõnda aega ennetustöös kasutada terminit „mõnuained“. Eriti oluline on see noortele suunatud uimastiennetuses, kuna sõna „mõnu“ võib luua noorele ettekujutuse millestki meeldivast ja mõnusast. Otstarbekas ja soovituslik on kasutada termineid „uimasti“, „narkootikumid“ või „narkoaine“.

Narkoprobleemide ennetamise õnnestumine seisneb selles, kuidas inimesi toetada ja innustada erinevatel eluetappidel. Üksikisiku arengu toetamist võib pidada majanduslikult odavamaks ja tõhusamaks narkoprobleemide sotsiaalpoliitiliseks tõrjemeetodiks (Saarto, 1998, lk 70).

„Üldjoontes on ju igähele selge, mida uimastitest tuleva kahju vastu tegema peaks. Mitte lasta lastel ja noortel tubakat, alkoholi ja muid uimasteid kätte saada, keelata avalikes kohtades tarvitamine, panna uimastitega hangeldajad kinni, ravida alkohoolikuid ja narkomaanid terveks – ja ongi kõik.“ (Harro, 2006, lk 268)

Harro (2006, lk 271) on esile tõstnud asjaolu, et praktilist tulemust silmas pidades on lapsed kõige lihtsam uimastitest eemale hoida, aga noorelt ületatud raskused ja väljakujunenud harjumused mõjutavad oluliselt edaspidist elu. Noori kihutab uimasteid proovima mitte ainult uudishimu, vaid ka sõprade ja iidolite eeskuju. Sisekaitseakadeemia (2004, lk 75-76) toob välja selle, et ennetustöö programm/projekt on efektiivne siis, kui kindel programm on suunatud teadaolevate riskitegurite mõju vähendamisele ja kaitsvate tegurite mõju suurendamisele. Lisaks sisaldavad need oskuste õpetamist ebasoovitavale sotsiaalsele survele vastuseismiseks ja suurendavad osavõtjate sotsiaalset kompetentsust.

Stel (2001, lk 68) toob välja selle, et ennetuseks loodud projektid on tavaliselt ühekordsed ettevõtmised, kui projektist saab edasiselt tegevuskava, nimetatakse seda ennetusprogrammiks. „Noortega läbiviidava ennetustöö juures on oluline arvestada, et paljude laste ja noorte jaoks on täiskasvanud pigem võõrad ja neid ei usaldata. Alaealistega läbiviidav ennetustöö on

tulemuslik, kui sellesse on kaasatud eakaaslased või veidi vanemad, kasutatakse noortelt-noorele põhimõtteid“. (Sisekaitseakadeemia, 2004, lk 76)

Griffin ja Botvin (2011, pp 505-526) toovad välja, et alaealiste uimastite ennetamise programmide väljatöötamisel on tehtud tähtsaid edusamme. Teadusuuringud kinnitavad, et noorukitele mõeldud narkootikumide ennetusprogrammid on olnud tõhusad ning näidanud tulemuslikkust. Kõige tõhusamaks sekkumiseks on üksikisiku perekonna ja/või kogukonna tasandil ning need juhivad psühhosotsiaalsetest teooriatest, mis käsitlevad ainete tarvitamist ja kuritarvitamist. Narkootikumide tarvitamine on rahvatervise probleem, mis aitab märkimisväärselt kaasa haigestumuse ja suremuse määrale kogu maailmas. Noortele suunatud ennetusprogrammid hõlmavad haridusasutusi, kus alaealised saavad erinevad oskused koolitusprogrammide kaudu. Lisaks on loodud programmid, mis õpetavad vanematele tõhusaid viise enda laste jälgimiseks ja nendega suhtlemiseks ning sõltuvusainete tarvitamisest teavitamiseks. Paljude selliste ennetusprogrammide eesmärk on vältida narkootikumide varajast staadiumis kasutamist või tarbimise alguse viivitamist. Narkootikumide laialdase kasutamise tõttu on need rahvatervisele suurim oht. Põhi – või keskkooliõpilased on suunatud kõige enam ennetustegevusse, sest nendel on suurim oht sõltuvusaineid tarvitama hakata.

3. ENNETUSPROGRAMMI PUHAS TULEVIK ANALÜÜS JA EKSPERTINTERVJUUD

3.1 Uuringu meetodika

Käesolev peatükk keskendub empiirilisele uuringule ning lähtub lõputöö eesmärgist selgitada välja programmi „Puhas tulevik“ mõjusust Põhja prefektuuris aastatel 2015 – 2017. Lõputöös kasutati andmete kogumiseks kombineeritud uurimisstrateegiat, mis on juhtumiuuring, et saada teada, kas „Puhas tulevik“ programm on oma olemuselt efektiivne. Kombineerimise keskne eesmärk on uurimisprobleemi parem mõistmine võrreldes sellega, mida võimaldaksid kvalitatiivne või kvantitatiivne uurimine eraldi (Creswell & Clark 2007. lk 5).

Andmete kogumiseks ja analüüsimiseks kasutati nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid meetodeid. Kvantitatiivse meetodi abil töödeldi politsei infosüsteemis olevaid statistilisi andmeid, saamaks teada, kas ja kui paljud alaealised satuvad peale programmi „Puhas tulevik“ läbimist või katkestamist uuesti süütegude toimepanijateks. Valim moodustus 198 alaealisest, kes on aastatel 2015-2017 osalenud programmis „Puhas tulevik“. Kvantitatiivsed uurimustüübid erinevad üksteisest sellepoolest, mida uurimises vaadeldakse, kuid neil on ka ühiseid jooni. Neid ühendavad samad andmekogumismeetodid. Põhimeetoditest on tuntud ja levinud, mida kasutatakse paljude lähenemisviiside ja uurimis strateegiate puhul: küsitlus, intervjuu, vaatlus ja dokumentide kasutamine (Hirsjärvi & Huttunen 2005 lk 178- 179).

Kvalitatiivse uurimismeetodina oli kasutusel poolstruktureeritud ekspertintervjuu, mille valimisse kuulus kolm PPA politseiametnikku, kes on „Puhas tulevik“ programmiga algusest peale seotud olnud, mille eesmärk on saada „Puhas tulevik“ ametnike hinnang programmi efektiivsusele ja puudustele. Valimisse kuulus kaks Põhja prefektuuri ametnikku ning üks PPA ametnik. Ekspertintervjuud viidi läbi kirjalikult kuna tulenevalt eriolukorrast ei pidanud lõputöö autor ega intervjuueeritavad otstarbekaks vahetult suuliseks intervjuueerimiseks kohtuda. Kvalitatiivne uuring on uuring, mis keskendub inimest kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele ning need viiakse läbi uuritavate loomulikus keskkonnas. Kvalitatiivset uuringut iseloomustab paindlikkus, erinevate uuringuetappide lõimumine (Laherand 2008, lk. 24).

Lõputöö empiiriline osa on jaotatud kolme etappi (vt tabel 4), milleks oli taotluse esitamine, andmete kogumine ning nende kogumise põhjal järelduste ja ettepanekute tegemine. Esimeses etapis esitas töö autor PPA-le taotluse andmete saamiseks nende alaealiste kohta, kes osalesid

„Puhas tulevik“ programmis aastatel 2015 – 2017 ning taotluse vastused sai 17.04.2020. Analüüsimiseks vajalike algandmete saamine viibis märtsikuus Eestis välja kuulutatud eriolukorra tõttu. PPA-st sai autor andmed Exceli tabeli kujul, kus olid välja toodud programmis osalenute sugu, kodakondsus, informatsioon programmi läbimise kohta, esmase ja/või hilisema rikkumise kuupäev ja alaealiste rikkumise kvalifikatsioonid ajavahemikul 05.03.2015 – 16.04.2020. Ekspertintervjuude vastused sai töö autor ajavahemikul 07.05 – 26.05.2020. Teises etapis analüüsis ning kodeeris töö autor välja vajaliku informatsiooni ning kolmandas etapis kirjeldas tulemusi, tegi järeldusi ning ettepanekuid programmi „Puhas tulevik“ edasistele tegijatele. Tulemuste analüüs oli ajavahemikul 25.04.- 27.05.2020.

Tabel 4. Uuringu etapid (autori koostatud).

Taotluse esitamine 25.02.2020	Andmete kogumine 17.04.2020 – 26.05.2020	Andmete töötlemine 25.04.2020-27.05.2020
<ul style="list-style-type: none"> Taotluse ettevalmistamine PPA-le 	<ul style="list-style-type: none"> PPA-st saadud algandmete töötlemine, analüüsimine Ekspertintervjuude läbiviimine 	<ul style="list-style-type: none"> Tulemuste kirjeldamine ja analüüsimine Järelduste ja ettepanekute tegemine

Lõputöö tulemuste analüüsimisel tugineb töö autor teooriale ning kogutud andmetele, milleks on „Puhas tulevik“ programmis osalenud alaealised. Andmeanalüüsiga soovis autor saada vastused töös esitatud uurimisküsimustele, milleks olid:

- Kui palju on aastatel 2015-2017 Põhja prefektuuris programmiga „Puhas tulevik“ lapsi ja noori liitunud?
- Kui palju liitunutest on programmi edukalt lõpetanud või katkestanud ning katkestamise põhjused?
- Kas ja kui mitme noore puhul esineb peale programmi edukat läbimist või katkestamist politsei infosüsteemis kandeid infona või süüteotatena?
- Kas programm „Puhas tulevik“ on tulemuslik ja mõjuv ning sellega on otstarbekas olemasoleval kujul jätkata?

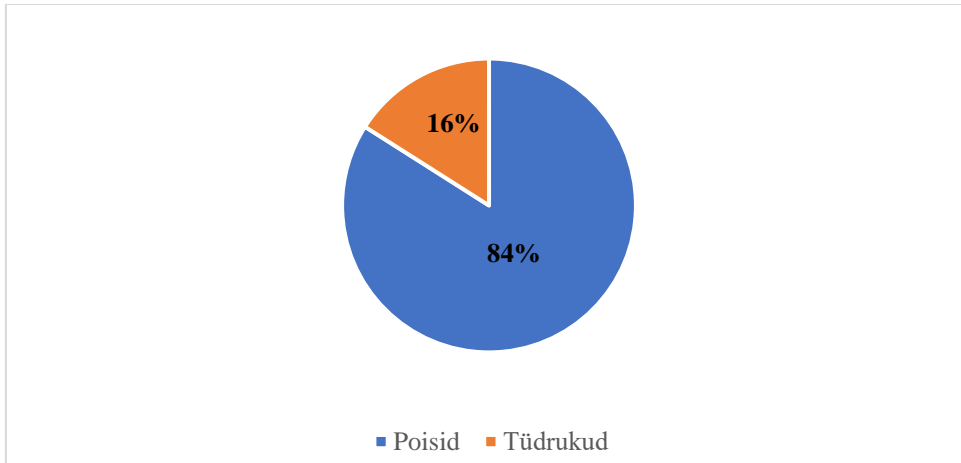
3.2 Ennetusprogramm „Puhas tulevik“

Ennetusprogrammi (edaspidi: programmi) „Puhas tulevik“ väljatöötamisega alustati Põhja prefektuuris 2013.a, mille eesmärk on vähendada narkootikumide tarvitamist ja omamist kuni 18- aastaste isikute hulgas, ennetada narkosüütegude toimepanemist, aidata igakülgsele kaasa alaealiste ning nende perede edukala sotsiaalsele ja psühholoogilisele toimetulekule ja õiguskuulekusele ning parandada alaealiste sotsiaalseid oskusi. Programmi elluvijateks on KOV lastekaitse spetsialistid koos piirkonnapolitseinikute ja noorsoopolitseinikutega. Pärast alaealise süüteo toimepanemist tehakse lapsele taustakontroll ning pakutakse ja suunatakse alaealise ja vanema nõusolekul programmi. Programmi sihtgrupiks on esmakordse narkosüüteoga politseisse sattunud lapsed (edaspidi tekstis ka alaealised). Lastekaitse seaduse § 3 sätestab, et laps on iga alla 18 – aastane isik. (Lastekaitse seadus, 2014) Programmi kestus on kokku kuus kuud ning selles osalemine on vabatahtlik. Alaealised on õigus pärast programmiga nõustumise andmist 15 päeva jooksul loobuda programmis osalemist ning anda sellest teada kirjalikult vastulauses, kui seda ei tehta suunatakse alaealine programmi. Kui osalenu rikub programmis osalemise tingimusi või paneb toime uue süüteo, otsustab programmi meeskond, kas alaealine jätkab programmiga või lõpetatakse programmis osalemine tema suhtes. Otsus fikseeritakse protokollitud otsuses ning juhtumikorraldaja edastab kokkuvõtte menetlejale järgmise otsuse tegemiseks. Programmi jooksul peab alaealine vähemalt ühe korra kuus: 1) koos vanemaga/eestkostjaga osalema KOV-is aruteludel, 2) lubama lühikese etteteatamisega politseil teha narkotesti, 3) osalema KOV pakutud programmides või spetsialistide vastuvõttudel, 4) võimaldama politseil või sotsiaaltöötajal kodu külastada.

3.3 Programmi „Puhas tulevik“ analüüs ja järeldused

„Puhas tulevik“ programmis aastatel 2015-2017 osales kokku 198 alaealist, kellest üks poiss osales programmis kaks korda. Programmis osalesid poisid ja tüdrukud vanuses 14-18 eluaastat. Analüüsis puuduvad laste vanused, kuna saadud andmetes pole kajastatud osalenute vanust. Analüüsis tuuakse välja, kui palju alaealisi osales programmis, mitmed läbisid programmi positiivselt, negatiivselt või on politsei andmebaasis teadmata, kas alaealine läbis programmi või mitte.

Lisaks tuuakse analüüsis välja ka muud õigusrikkumised, mida on ennetusprogrammis „Puhas tulevik“ osalejad toime pannud. Aastatel 2015-2017 osales programmis kokku 198 alaealist, kellest 161 olid poisid ja 37 tüdrukud.

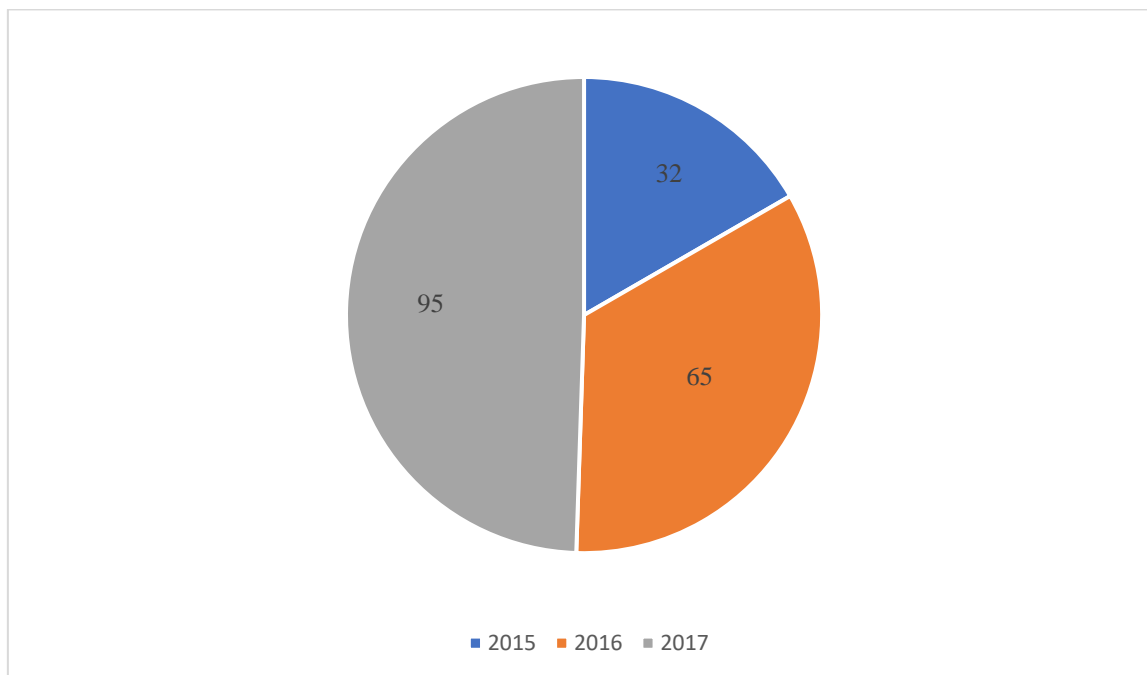

Joonis 1. Programmisosalejad soo alusel (autori koostatud).

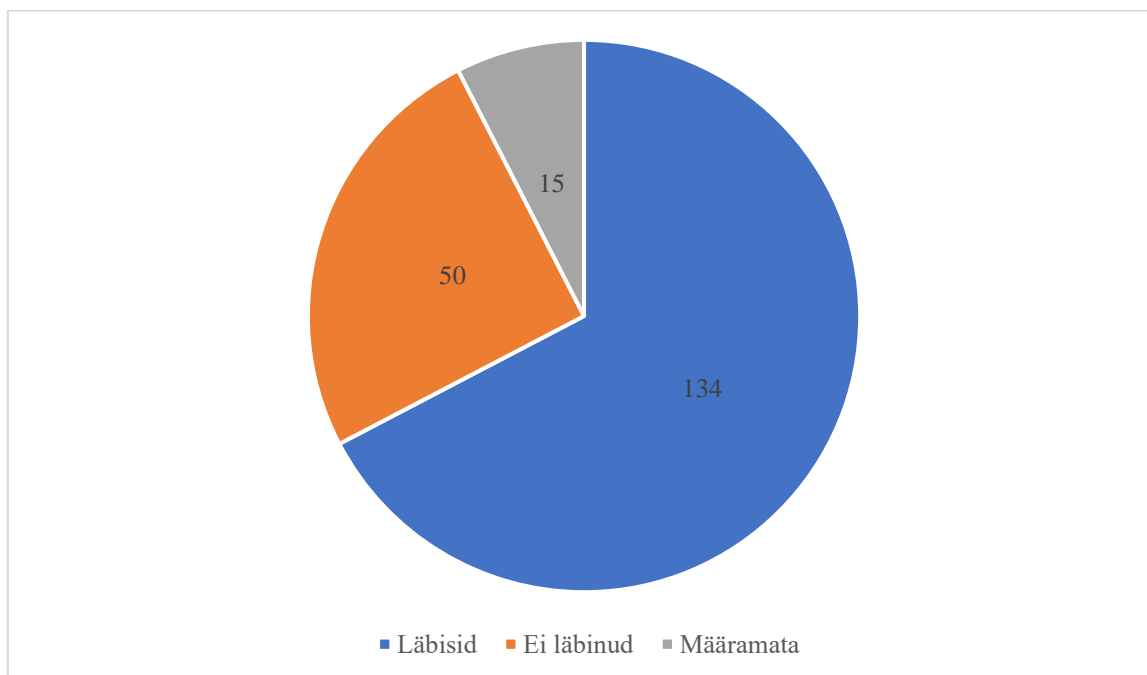
Joonist analüüsid on näha (vt joonis 1), et poisid on pannud rohkem toime NPALS'iga seotud rikkumisi kui tüdrukud. Joonisel number 1 on väljatoodud sinisega poiste osalus ning oranžiga tüdrukute osalus protsentides programmis „Puhas tulevik“, millest loeb välja, et 84% programmis osalenutest on poisid ja 16% on tüdrukud. Lõputöö autori hinnangul võib selle põhjuseks olla see, et poisid on julgemad ning nende jaoks narkootilised ained huvipakkumamad kui tüdrukute jaoks. Eeltoodu põhjal saab väita, et aastatel 2015 – 2017 panid Põhja prefektuuri programmis osalenutest enim NPALS'i rikkumisi toime poisid.

Aastal 2015, kui programm käivitus, liitus programmiga 32 alaealist, kellest 30 olid poisid ja kaks tüdrukud. 2016. aastal osales programmis 65 alaealist, kellest – 55 olid poisid ja 10 tüdrukud. 2017. aastal liitus programmiga kõige enam alaealisi ehk 95 last, kellest 77 olid poisid ja 18 tüdrukud. Joonist vaadates saab järeldada, et algusaastal, kui programm algas, liitus programmiga 32 alaealist ning aastal 2017 oli programmi osalejate arv 95, mis tähendas, et liitunute arv kahe aasta jooksul kolmekordistus (vt joonis 2).

Joonis 2. Programmis osalenud aastate lõikes (autori koostatud).

Joonis 3. Programmis osalemise tulemuslikkus (autori koostatud).

„Puhas tulevik“ programmi läbisid 198st alaealisest kokku 134 ehk 68% (vt joonis 3). Edukaks programmi läbimiseks tuli lastel osaleda programmis kuus kuud ning käituda neile etteantud reeglite järgi. Programmi ei läbinud 50 alaealist ehk 25% osalenutest. Negatiivne tulemus programmis võib olla põhjustatud alaealise uuest rikkumistest või alaealise lapsevanemad on otsustanud programmi kestel, et nad (või laps) ei soovi enam osaleda, mille tagajärjel nõustutakse määratud karistusega, mis selle rikkumise eest alaealisele ette nähtud. Uued rikkumised võivad hõlmata nii sama seaduse ehk NPALS rikkumist kui ka muude seaduste rikkumisi (vt joonis 8). Määramata on 7% ehk 15 alaealist, kelle kohta puudub informatsioon politsei andmebaasides, kas alaealised läbisid ennetusprogrammi positiivselt või negatiivselt.

Aastatel 2015-2017 osales „Puhas tulevik“ programmis nii Eesti, Venemaa, Ukraina kui Poola kodakondsusega alaealisi. Kaks programmis osalenut olid määramata kodakondsusega. Programmis osalejate koguarvust oli Eesti kodakondsuse omajaid kõige enam ehk kokku 189 last. Kuuest programmis osalejast neli oli Venemaa kodakondsusega, üks ukraina ja üks poola kodakondsusega.

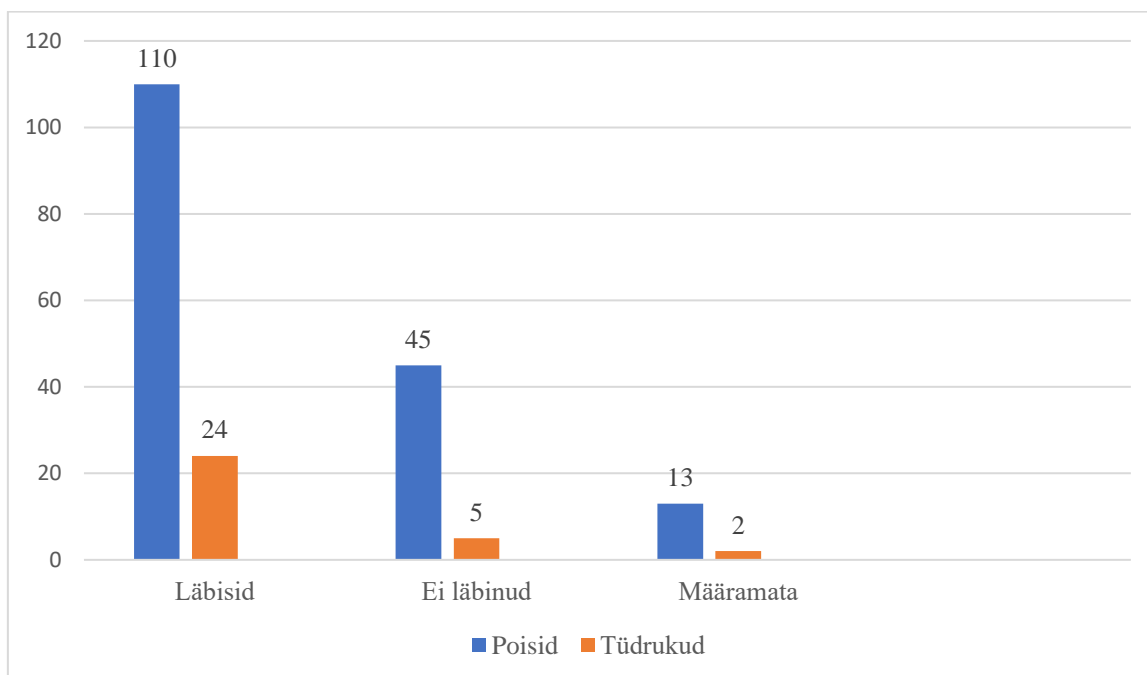
Vene kodakondsusega alaealistest läbis programmi kolm ning üks ei läbinud programmi. Ukraina kodakondsusega alaealine läbis programmi edukalt. Poola kodakondsusega alaealise kohta pole teada, kas ta läbis programmi ning määramata kodakondsusega alaealised ei läbinud programmi.

Sellest saab järeldada, et aastatel 2015 – 2017 osalesid programmis valdavalt Eesti Vabariigi kodanikest alaealised, kuid programmiga liitus ka teiste riikide kodakondsusega lapsi, mis tähendab seda, et „Puhas tulevik“ programm pole suunatud ainult eestlastele, vaid kõigile alaealistele vanuses 14 – 18, kes on toime pannud esmakordselt NPALS rikkumise.

Nagu nähtub joonisel 4, on poiste osalus suurem kui tüdrukute oma. See tuleneb ilmselt asjaolust, et poisid on riskialtimad ja satuvad erinevatel põhjustel sagedamini ka politsei huviorbiiti. Harro (2006, lk 234) on ka välja toonud selle, et poiste osakaal narkootiliste ainete tarvitajate hulgas on suurem kui tüdrukute oma. Põhjuseks on see, et uimastid tekitavad uudishimu, põnevust ning uimastitega puututakse erinevatel viisidel kokku. Lisaks uimastite tarvitamine tekitab alaealiste seas populaarsust ning nende lisandumine ellu sõltub nende pakkumisest ja keskkonna ning isiksuse iseärasusega määratud nõudlusest.

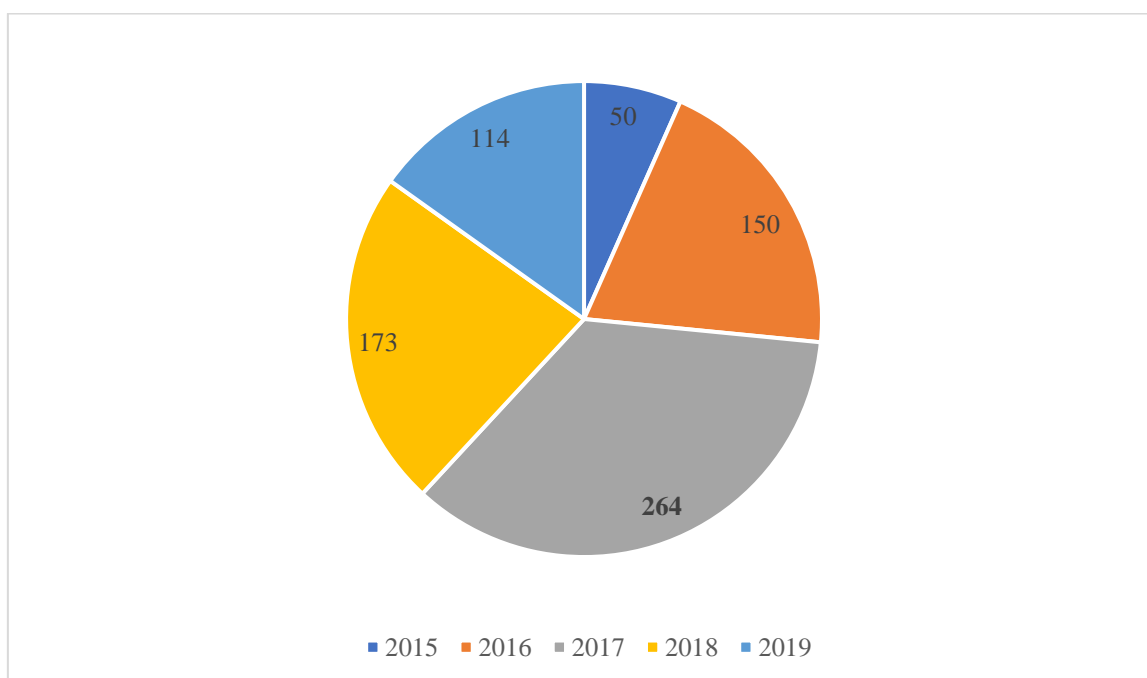
Kokku läbisid edukalt programmi 134 last – 110 neist olid poisid ehk 82% ning 24 tüdrukud ehk 18%. Programmi ei läbinud kokku 50 last - 45 olid neist poisid ehk mitteläbinute

koguarvust 90% ning 5 tüdrukut ehk 10% mitteläbinutest. Programmis osalemine on määramata 15-l lapsel, kellest 13 olid poisid ja kaks tüdrukut.

Joonis 4. Programmi läbimine sugude lõikes (autori koostatud).

Poiste terviklikust osakaalust läbisid edukalt programmi 68%, tüdrukute läbivuse protsent on 77%, mis näitab töö autori arvates seda, et tüdrukud panustasid rohkem ennetusprogrammi positiivsesse läbimisse. Programmi mitteläbijatest on 28% poisid ja – 16% tüdrukud ning 8% poistest ja 7% tüdrukute koguarvust on määramata programmi läbimise kohta.

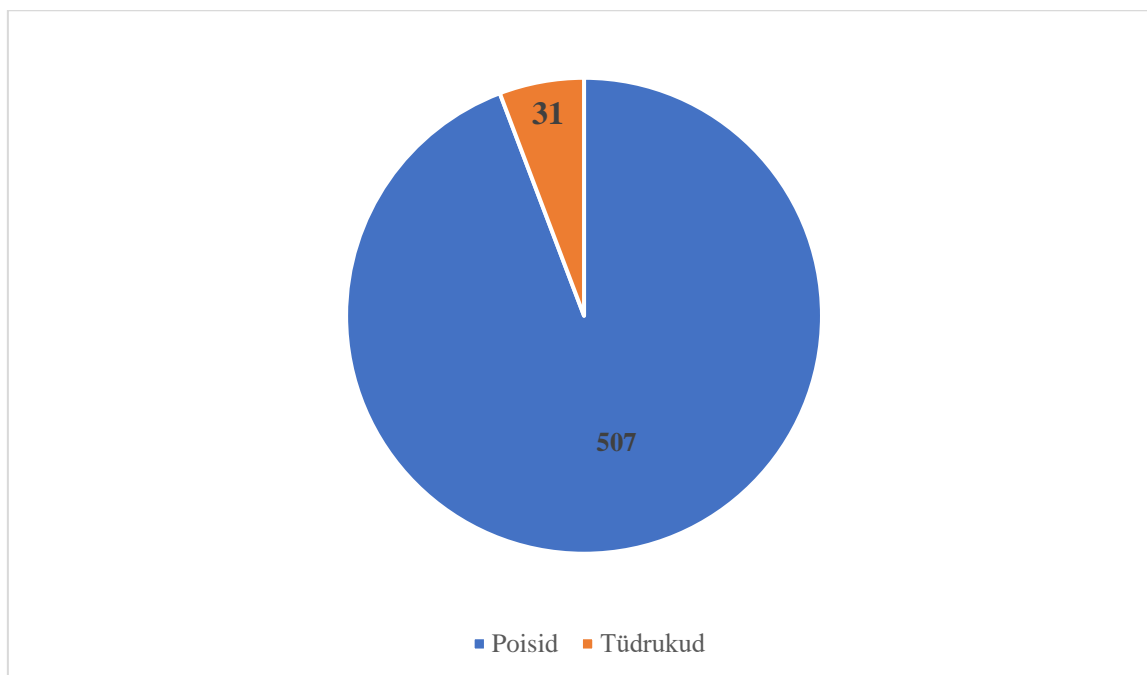

Joonis 5. Programmis osalenute õigusrikkumised aastatel 2015 – 2019 (autori koostatud).

Programmis osalejad panid ajavahemikul 2015- 2019 toime kokku 751 seaduserikkumist. Kõige enam pandi õigusrikkumisi toime aastal 2017, kus alaealised panid toime 264 erinevat seaduserikkumist ning kõige vähem pandi toime rikkumisi aastal 2015, kus toimepandud rikkumiste koguarv oli 50. Vaadates joonist 5 saab autor eeldada, et kuna aastal 2015 oli „Puhas tulevik“ programm alles algusjärgus ja osalejate arv oli kõige väiksem, siis 2015 aastal oli ka õigusrikkumiste toimepanemiste arv kõige väiksem. Autori hinnangul edasiste aastate õigusrikkumiste kasv seisneb selles, et programmi võeti laialdasemalt kasutusele ja programmi liitujate arv kasvas aastatega. Autori arvates on 2017 aasta õigusrikkumiste arv kõige suurem selletõttu, et aastajooksul ühines programmiga kokku 95 alaealist.

Laste koguarvust, kes osalesid programmis ajavahemikul 2015 – 2017 jäi see 71 lapsel ka esmakordseks rikkumiseks mis on vaadatud politsei andmebaasidest kuni 16.04.2020. Sealhulgas oli poisse 52 ning tüdrukuid 17.

Peale programmi „Puhas tulevik“ läbimist sattus 198-st alaealisest 127 uuesti politsei huviorbiiti, kas sama ehk NPALS või teiste seaduste rikkumistega. Lastest 33 ehk ca 1/6 pani õigusrikkumisi toime koguni enam kui viiel korral. Kokku panid alaealised toime 538 õigusrikkumist, neist poisid rikkusid kokku 507 korral ja tüdrukud rikkusid seadusi 31 korral (vt joonis 6).

Joonis 6. Korduvate õigusrikkumiste toimepanekud programmi läbimise järel (autori koostatud).

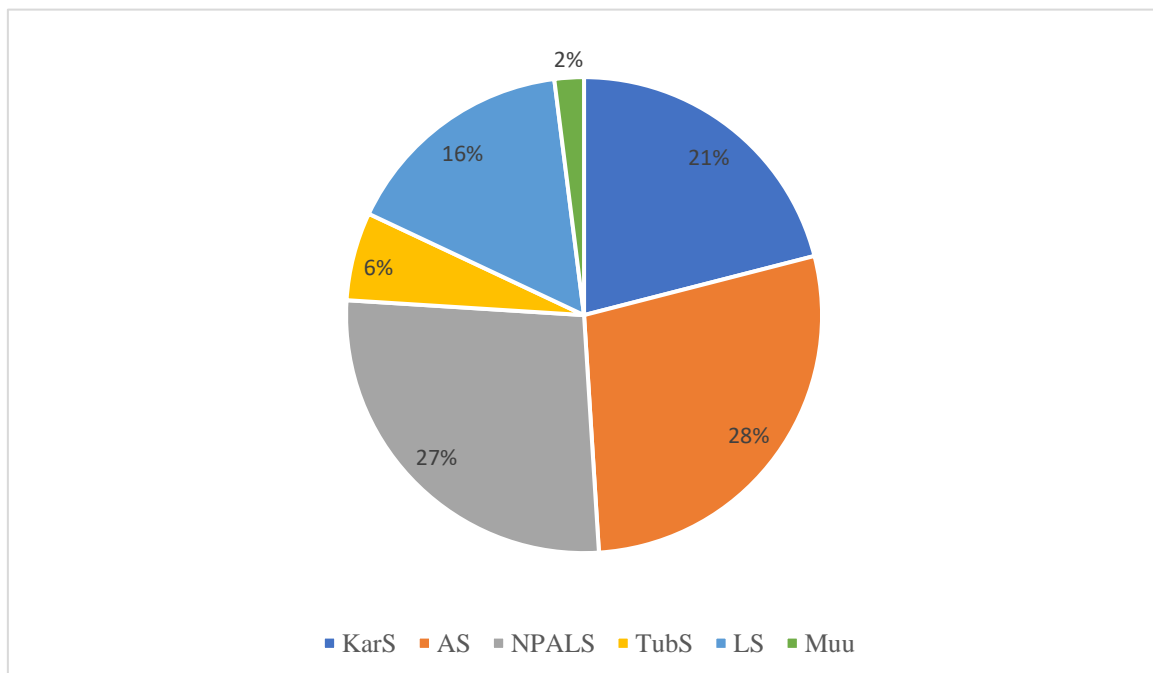
Kõige enam pandi alaealiste poolt toime korduvrikkumisi AS rikkumisega (vt joonis 7). AS rikkusid alaealised kõigist rikkumistest kokku 28%, mis teeb kokku 153 rikkumist. AS - le järgnes NPALS, mis moodustas rikkumistest 27% ehk kokku 146 rikkumist. Teiseks rikuti KarS, mis moodustas kogurikkumiste arvust 21% ehk kokku 116 rikkumist. KarS rikkumistest moodustus enamus varavastaste tegude toimepanemisega. Kokku pandi toime 103 varavastast rikkumist.

Peale AS ja KarS panid alaealised toime ka korduvalt LS rikkumisi.

Analüüsitud rikkumiste hulgast moodustas LS rikkumiste arv 16% ehk kokku 91 rikkumist. „Puhas tulevik“ programm on suunatud alaealistele, sellest järeldades on enamus LS rikkumisi toime pandud mootorsõiduki juhtimisega omamata vastava kategooria mootorsõiduki juhtimisõigust.

Kokku alustati menetlusi seoses mootorsõiduki juhtimisega omamata vastava kategooria mootorsõiduki juhtimisõigust 39 korral.

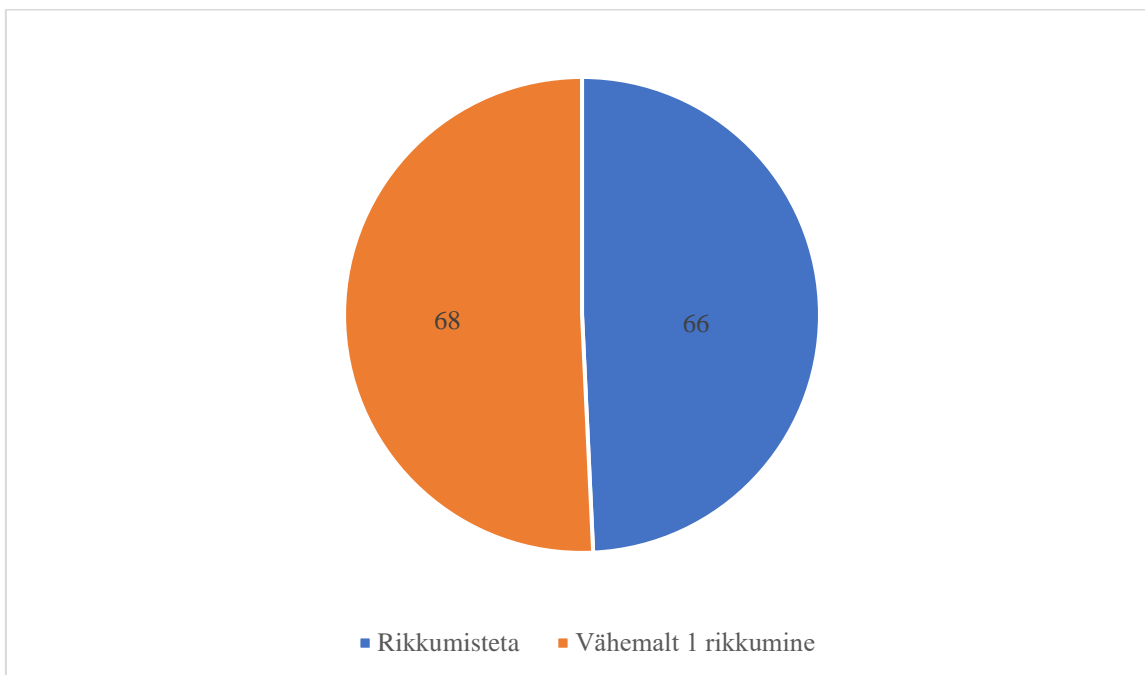
TubS eirati kuue protsendi ulatuses (32 korral). Väiksemal määral eirati veel kolme erinevat seadust (RelvS, LS ja KOKS), mis moodustas kogurikkumistest kaks protsenti. LS eirati seitsmel korral, RelvS kuuel korral ja KOKS ühel korral.

Joonis 7. Erinevad seaduserikkumised (autori koostatud).

Lõputöö autor järeldab, et programm „Puhas tulevik“ on jätkusuutlik, aga tuleks mõelda paralleelselt ka teistele mõjutusvahenditele, kuna peale programmi läbimist on üle poole alaealistest, kes läbisid programmi positiivselt, toime pannud vähemalt ühe uue

seaduserikkumise. Selle põhjal ei ole autor veendunud, et mittekariistusliku mõjutusvahendi rakendamine ehk programmi läbimine muudab alaealise alati seadusekuulekamaks. Samas 134 alaealist suutsid kuue kuu jooksul täita neile ette antud kohustusi alates ajast mil nad liitusid „Puhas tulevik“ programmiga. Antud ajavahemikul 2015- 2017 on ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ sattunud rohkem poisse - analüüsitud tulemuste põhjal saab ettearvatult järeldada seda, et suurem osa õigusrikkumistest panevad toime poisid.

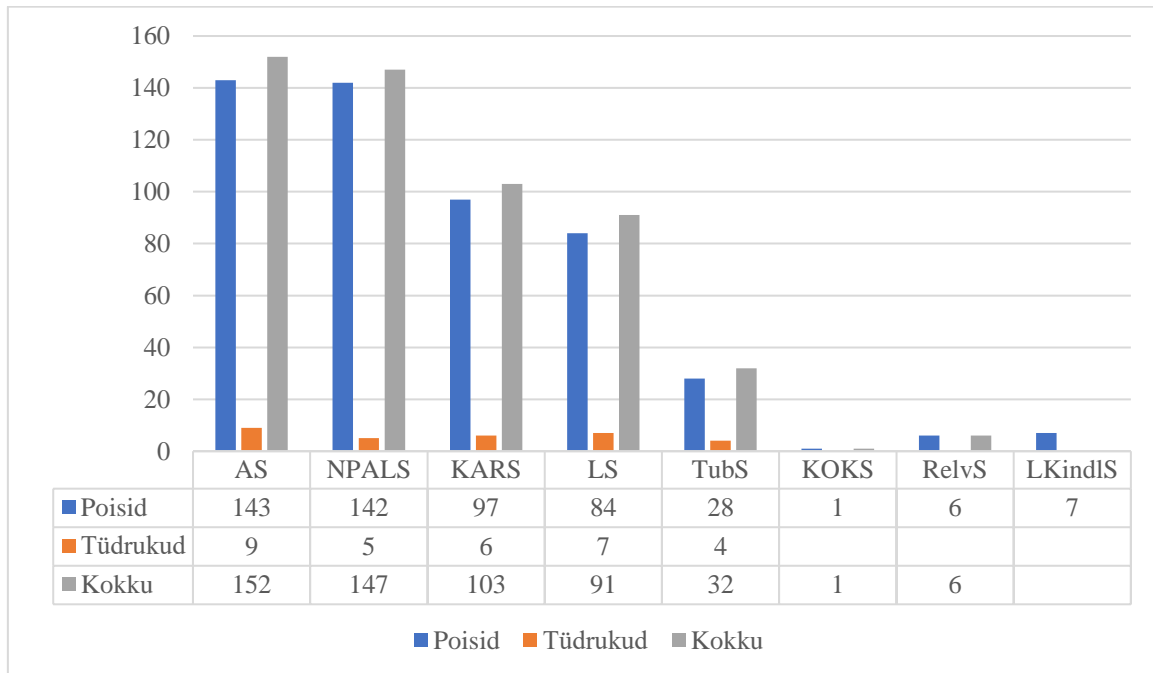
Joonis 8. Positiivselt programmi läbinud edaspidised rikkujad (autori koostatud).

Kõige enam rikutavateks normideks olid AS, NPALS ning KarS (vt joonis 9). Kõige enamaks rikuti AS § 71, kokku 152-l korral, millest poiste rikkumised moodustasid 143 ja tüdrukute omad 9. Teiseks enim rikutavaks seaduseks oli NPALS § 15¹ lg 1, mida rikuti kokku 147-korral, poisid 142 ja tüdrukud 5. Kolmandale kohale asetus KarS § 218 sätestatud süütegu, mida pandi toime 103-l korral, neist 97 juhul poiste ja kuuel korral tüdrukute poolt.

Lisaks eelnevalt nimetatud seadustele rikuti veel LS 91 korral, TubS 32 korral, RelvS kuuel korral, LS seitsmel korral ning ühe korra rikuti ka KOKS § 66². LS kõige enam rikutavaks § oli 201, mida rikuti kokku 39 korral nendest 37 korral rikkusid poisid ning kahel korral tüdrukud.

Üle 20 korra rikkusid seadust neli poissi. Kõige enam rikkus Eesti kodakondsusega poiss seadust 29-l korral, millest 18 korda alaealisena alkoholi tarvitamise eest, kolmel korral tarvitas tubakatoodet alaealisena; neljal korral pani toime varavastase süüteo; kolmel korral tarvitas narkootilist või psühhotroopset ainet ning ühel korral rikkus KOKS § 66², mis sätestab

heakorra- ja kaevetööde eeskirjade rikkumise, kui sellega põhjustati oht inimese elule, tervisele või looduskeskkonnale. Sama noormehe kohta on teadmata, kas ta läbis „Puhas tulevik“ programmi või mitte. Ülejäänud kolmest noormehest kaks panid toime 23 õigusrikkumist ning üks pani toime 20 õigusrikkumist. Nende kolme poisi sarnasus on see, et nad ei läbinud programmi „Puhas tulevik“. Töö autor järeldab nende nelja poisi õigusrikkumiste kohta, et nende jaoks polnud programm piisavalt efektiivne ning arvatavasti jätkavad nad õigusrikkumiste toimepanemist ka edaspidi.

Joonis 9. Rikkumised seaduste kaupa (autori koostatud).

3.4 Ekspertintervjuud

Töö autor viis läbi ekspertintervjuu kolme politseiametnikuga. Ekspert 1, kes on Kristel- Liis Kaunismaa töötab Põhja prefektuuris, ekspert 2 on Ly Kallas, kes töötas 2020 aasta esimese kvartalini Põhja prefektuuris, kuid nüüd PPA-s ning ekspert 3 Nurmely Mitrahovitš, kes töötab PPA-s arendusosakonnas ennetuse ja süüteo menetluse büroos kogukonnateenuste grupis.

Valimisse valiti just need ametnikud, kuna nad on olnud seotud „Puhas tulevik“ programmiga. Intervjuu viidi läbi kirjalikult nõnda, et lõputöö autor edastas intervjuueeritavate e-posti aadressile viis avatud küsimust, millele oli võimalus vastata oma arvamuse ning ettepanekuga. Intervjuud viidi läbi ajavahemikul 07.05 – 26.05.2020.

Esitavateks küsimusteks olid:

1. Kui kaua olete olnud seotud „Puhas tulevik“ ennetusprogrammiga? Miks ja kuskohast tuli idee hakata seda programmi rakendama?
2. Millised on Teie arvates positiivsed küljed „Puhas tulevik“ programmis?
3. Kas ja kui on, siis millised on Teie arvates negatiivsed küljed „Puhas tulevik“ programmis?
4. Selgitage palun kui jätkusuutlikuks peate „Puhas tulevik“ programmi?
5. Millised on Teie ettepanekud „Puhas tulevik“ programmi paremaks muutmiseks?

Intervjuude eesmärgiks oli saada vastused küsimustele ning võtta kokku ekspertide arvamused ja mõtted, võrrelda neid omavahel ning teha saadud vastustest järeldused. Lõputöös tuuakse intervjuude tulemused välja uurimisküsimuste kaupa.

Kui kaua olete olnud seotud „Puhas tulevik“ ennetusprogrammiga? Miks ja kuskohast tuli idee hakata seda programmi rakendama.

Kõik kolm eksperti on olnud seotud „Puhas tulevik“ programmiga algusest peale ehk alates 2013.a.

Ekspert 1 tõi välja põhjuse, miks tuli idee seda programmi rakendada, sest varasemalt oli alaealisi narkootiliste ainete tarvitajaid võimalik ainult karistada või suunata alaealiste komisjoni. *„Selle sekkumise aluseks on osalt tollaegne Rootsi mudel, kus oli kaasatud laps ja vanem ja nendega tegid tööd vastavad spetsialistid ja osalt ka soome mudel. Soome politsei ei karistanud esmakordselt politseile vahele jäänud narkotarbijat. Teistkordne vahelejäämine tähendas juba rangemaid meetmeid.“*

Ekspert 2 ütles: „Alustasime 2013.a, näitena kirjeldus Rootsis toimuvast tööst narkootilisi aineid tarvitavate ja omavate alaealistega. Sel ajal Põhja prefektuuri kriminaalbüroo juht, tulles tagasi komanderingust, pakkus välja, et prooviksime sarnast tegevust.

Panime jutu põhjal kokku esialgse programmi ning hakkasime läbi rääkima võimalikke koostööpartnereid. Peale pikki „kõrgeid lende“ ja ime ettepanekuid sel ajal ministeeriumite alaealiste teemaga tegelevate ametnike poolt, otsustasime „madalama lennu“ kasuks. Leppisime piloteerimiseks kokku Mustamäe LOV sotsiaalosakonnaga ja prokuratuuriga ning juunis sai alguse. Kokku lepiti osapoolte vahel, et 6 kuud ehk aasta lõpuni suuname lapsi programmi. Kuna tingimus oli, et laps peab elama Mustamäe LO territooriumil, kes õigusrikkumise toime paneb, siis oli prognoositav minimaalne arv lapsi. Kokku sai programmi suunatud 9 last.“

Ekspert 3 tõi välja selle, et programmi vajadus tuli sellest, et alaealistele leiduks sobiv sekkumine kui on jäänud narkootiliste ainete tarvitamisega vahele.

Millised on Teie arvates positiivsed küljed „Puhas tulevik“ programmis.

Ekspert 1 positiivseteks külgedest tõi välja selle, et programmi tugevuseks on idee ja ülesehitus niimoodi, et tekib võrgustik, kaasatud on pere ja noor ning ajafaktoriks kuus kuud, mille jooksul on võimalik tulemusi saavutada.

Ekspert 2 on öelnud: „Positiivseteks külgedeks on kindlasti see, et kui laps andis juba nõusoleku, oli programmi kaasatud ka kohe tema vanem. Hakati otsima võimalusi, kuidas last ja tema vanemat(vanemaid) aidata, et sellest probleemist välja tulla. Järelevalve 6 kuud nii politsei kui ka KOV lastekaitse poolt.“

Ekspert 3 ütles: „See on üks võimalus leida alaealistele õigusrikkujatele parem karistus kui rahaträhv ja selle eelis on see, et kogu pere on kaasatud ja KOV peab ka võtma vastutuse.“

Kas ja kui on, siis millised on Teie arvates negatiivsed küljed „Puhas tulevik“ programmis.

Ekspert 1: „Programm iseenesest on raamistik, mille sees vastavalt juhtumile peab tööd tegema. Enamuses see nii ka on ja kirjapandud leping on aluseks võrgustiku ja koostööle ja annab teatud kindlad asjad mida peab programmi tulnud noorega tegema. Kõik lisategevused sõltuvad paljuski sellest millised on piirkonna võimalused aga kahjuks pahatihti ka sellest kui palju võrgustiku liikmed tahavad ja oskavad koostööd teha või noort ja perekonda kaasata, teenuseid pakkuda. Probleeme on kindlasti sellega, et ei osata või ei taheta piisavalt kaasata noort ja tema perekonda tegevustesse. Kindlasti ei ole programmist kasu kui tehaksegi ära miinimum tegevused ja sisuliselt probleemiga ei tegeleta ega noort ei kaasata. Samas meil on puudu erinevatest sekkumisvõimalustest, kiirest abist. On pikad järjekorrad teenustele.

Enamasti on sõltuvusainete tarbimine kaasuv probleem juba varasemalt peres olevatele probleemidele, seega pigem peab aitama perel lahendada nõ „all olevaid probleeme“ ja sekundaarsed tegevused on sellega et noor tarbib ka erinevaid sõltuvusaineid. Aga kui seda ei tehta, vaid lahenduseks on ainult 6 kuud miinimum programmis kirjeldatud tegevusi, siis pole kindlasti ka tulemust.“

Ekspert 2-1 pole kindlat negatiivset külge välja tuua, kuid üheks probleemiks tõi välja, et alaealised kes tarvitavad narkootikume püüavad politseinikukontrolli ajal valet muljet jätta, et pole kindlalt ajavahemikul narkootikume tarvitanud. Teiseks probleemiks nimetas ekspert, et pakutavaid teenuseid on liiga vähe.

Ekspert 3 arvates on programmil arenguruumi eelkõige hindamise ja tulemuste tõendamise vaates, samuti koostööskeemi ülesehituses ehk kuidas suunamisel olla kindel, et partner täidab enda rolli ning kuidas käiks tagasiside andmine politseile kui suunajale juhtumikorraldajalt ehk KOV-lt.

Selgitage palun kui jätkusuutlikuks peate „Puhas tulevik“ programmi.

Ekspert 1 tooks välja selle, et tema arvates pole küsimus programmi jätkusuutlikus, vaid tehtavas võrgustikutöös, mis on programmi aluseks, kuhu kaasatakse laps ja tema pere. Lisaks teenuste olemasolu, perega järjepidev tegelemine, karistusele alternatiivi pakkumine on põhimõtted, mille alusel me igapäevaselt politseis tööd teeme. „Seega kui neid põhimõtteid kasutatakse ja nende alusel noortega ja peredega tööd tehakse, siis on selline tegevus väga jätkusuutlik.“

Ekspert 2 sõnas: „Usun, et kui kõik osapooled panustavad ning noore ja perega tegelevad pluss lisanduks ka lisa teenuseid, on programm jätkusuutlik.“

Ekspert 3 ütles: „Kuna täna programm ei ole hinnatud kui tõenduspõhine sekkumine ja lastelt on tulnud tagasisidet, et nad suudavad politsei ära petta, ehk tarvitavad narkootikume edasi. Siis me täna ei tea, kas see tegelikult soovitud mõju kaasa toob. Seega minu hinnangul on see jätkusuutlik, kui seda täiendada ja protsessid üle vaadata. Sellisel kujul jätkamis osas ei ole mul kindlust, et programmiga saame mõjutada lapsi nii, et nad loobuksid uimastitest.“

Millised on Teie ettepanekud „Puhas tulevik“ programmi paremaks muutmiseks.

Ekspert 1 arvates pole asi programmis endas, mis kirjeldab peamiselt protseduurilise osa ja võrgustiku põhimõtteid. Oluliseks kohaks peab seda, et võrgustiku sees lähenetakse igale juhtumile korrektselt, jälgitakse kokkulepituid tegevusi ja pere personaalselt. „Ehk siis tegelikult programmi raames peab rakendama juhtumitöö põhimõtteid ja tegelema mitte ainult sellega, et noor tarbib sõltuvusaineid, vaid probleemiga laiemalt.“

Ekspert 2 sõnas: „*Tegelikult võiks sellega tegeleda täielikult spetsialistide grupp, kes saaksid analüüsides last ja peret, leida vajalikud teenused aitamiseks ja vajadusel ravimiseks. Politsei rolliks jääks vaid laste ja perede suunamise programmi. Samuti lastekaitse koormus väheneks sellisel juhul. Neile jääks juhtumi korraldaja roll.*“

Ekspert 3 tõi välja selle: „*Tuleb mõelda, kuidas hinnata mõju ja vaadata üle protsess ning vaadata milliseid tööriistu ehk kas ainult peale narkotesti peaks politsei veel midagi tegema või kas KOV vajab kindlat mudelit, mille alusel tegutseda. Tänapäevase seisuga teeb igaüks nii nagu mõtleb ja oskab ehk tuleks luua nimekiri, mida peab lapse ja perega alati tegema.*“

3.5 Ettepanekud

Toetudes lõputöö analüüsitud tulemustele annab töö autor viis soovitusi „Puhas tulevik“ programmi osas. Ettepanekud on seotud nii programmi sisulise poole kui hilisema andmete töötlemisega ning tulemuslikkuse hindamisega:

Ettepanek 1: Alaealise pereliikmetega tegelemine- töö autor teeb ettepaneku, et viia läbi alaealiste vanematele koolitusi narkootiliste ja psühhotroopsete ainete kohta, et vanemad tunneksid ära, millised on narkootilised ja psühhotroopsed ained ning nendega kaasnevad kõrvalnähud. Koolitusi tuleks läbi viia samal ajal kui nende laps osaleb programmis. Lisaks lasta perel koos teha midagi, analoogselt MDFT ehk multidimensionaalse pereteraapia programmiga. „Puhas tulevik“ programmi tuleks kaasata vanemaid efektiivsemalt, et ka vanematel oleks huvi, et nende alaealine laps läbiks programmi edukalt ja hoiduks edaspidi eemale narkootilistest ja psühhotroopsetest ainetest. Antud programmis pole laps ainult üks programm, vaid ta vajab tuge ka pereliikmete poolt, kellele tuleks programmi olemust seletada lahti.

Ettepanek 2: Varasemad õigusrikkumised- töö autor teeb ettepaneku programmi sattudes analüüsida ka alaealise varasemaid õigusrikkumisi ja tegeleda ka nende varasemate probleemidega ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ raames. Noorsoopolitseinikud või piirkonnapolitseinikud, kes tegelevad programmi „Puhas tulevik“ sattunud lastega, võiks vaadata ka varasemalt laste tausta, millega tehes ennetustööd, et laps peale programmi läbimist ei paneks toime uusi õigusrikkumisi, vaid elaks õiguskaualekat elu. Alaealist saab mõjutada nii politseinikud, KOV töötajad kui ka lapsevanemad ehk üheks tähtsamaks asjaks on kõigi vahel tehtav koostöö, mitte ainult ühepoolne. Lisaks uurida laste käest, mis on narkootikumide tarvitamise põhjus.

Ettepanek 3: Alaealiste jälgimine/suhtlemine peale programmi läbimist- autori vaadeldud analüüs toob välja selle, et alaealised panevad õigusrikkumisi toime ka peale programmi edukat läbimist. Sellega teeb töö autor ettepaneku tegeleda ka alaealistega peale programmi läbimist mingit aega ning olla temaga suhtluses, et saada teada kuidas tal läheb ning kas tal on probleeme.

Ettepanek 4: Ennetusprogrammi sisu muutmine – töö autor teeb ettepaneku, et suurendada programmis osalejaga kohtumiste sagedust, näiteks ühelt korralt kuus kahele, tagades sellega efektiivsema ja tihedama suhtluse rikkuja ning ta perega. Kohtumised võiksid olla sagedasemad programmi algul, näiteks esimesel kahel kuul. Programmis läbiviijatega oleks soovituslik viia läbi vestlusringe teiste alaealistega, kes samuti programmis osalevad. Lisaks tuleks lapsele leida vajadusel tugiisik, kes temaga pidevalt tegeleks ja oleks toeks.

Ettepanek 5: Programmi alguses võiks küsida alaealistelt nõusolekut selle kohta, et nendega hiljem ühendust võtta, et saada tagasisidet programmi tulemuslikkuse kohta või teha jätku-uuringuid. See ettepanek toetab ka autori kolmandat ettepanekut alaealistega programmijärgse tegelemise osas.

KOKKUVÕTE

Lõputöö teemaks on „Ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ mõjususe perioodil 2015- 2017 Põhja prefektuuri näitel“. Lõputöös kasutati kombineeritud uurimismeetodit. Kvantitatiivse meetodi abil töödeldi politsei infosüsteemis olevaid statistilisi andmeid, saamaks teada, kas ja kui paljud alaealised satuvad peale „Puhas tulevik“ programmi läbimist või katkestamist süütegude toimepanijaks.

Kvalitatiivse meetodi abil viidi läbi poolstruktureeritud ekspertintervjuud programmi „Puhas tulevik“ seotud olnud politseiametnikega.

Lõputöö on eesmärgiks oli välja selgitada alaealistele suunatud ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ tulemuslikkus ja hinnata selle mõjusust programmiga Põhja prefektuuris aastatel 2015-2017 liitunute edasise käitumise põhjal. Selleks analüüsis autor PPA poolt saadud Exceli tulemuste põhjal programmi tulemuslikkust. Eesmärgi täitmiseks sõnastas töö autor uurimisülesanded:

- 1) Analüüsida teoreetilisi lähtekohti, mis on seotud uimastite mõjust lastele ja noortele ning tuua välja peamised uimastiennetuse teoreetilised suunad.
- 2) Anda ülevaade uimastiennetuse teoreetilistest lähtekohtadest.
- 3) Kaardistada programmi „Puhas tulevik“ sisu ja metoodika põhipunktid.
- 4) Analüüsida Põhja prefektuuris aastatel 2015-2017 programmiga „Puhas tulevik“ liitunud laste ja noorte kohta politsei infosüsteemis leiduvaid kandeid.
- 5) Analüüsida teoreetilisi lähtekohti ja uuringu tulemusi, teha järeldused programmi mõjususest ning esitada ettepanekut programmi edasistele tegijatele.

Esimese ja teise uurimisülesande täitis autor töö esimeses pooles, kus on välja toodud teoreetilised lähtekohad, mis on seotud uimastite ja uimastiennetusega, kus anti kokkuvõtlik ülevaade kõigi etappide kohta. Kolmanda uurimisülesande täitis töö autor teise peatüki esimeses pooles, kus tõi välja ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ metoodika ja põhipunktid, mida programmis käsitletakse. Neljanda uurimisülesande täitis töö autor esmalt saates taotluse PPA-le, et saada programmi „Puhas tulevik“ liitunud laste kohta informatsiooni, kus toodi välja ennetusprogrammis osalenute vanus, kodakondsus, programmi läbivus, rikkumise tunnus ja kuupäev ning rikkumise kvalifikatsioon ja paragrahv. Viimase uurimisülesande täitis autor tehes Exceli tabelist saadud informatsiooni kohaselt diagramme ja järeldusi ning lõpetuseks tegi ettepanekud ennetusprogrammi „Puhas tulevik“ edasistele tegijatele.

Lõputöö uurimisprobleemiks oli: „Kas uimastiennetusprogramm „Puhas tulevik“ on aidanud ennetada programmis osalenute poolt edasiste narkosüütegude või muude õigusrikkumiste toimepanemist?“

Uurimisprobleemi lahendamiseks püstitas töö autor neli uurimisküsimust, mis aitavad saavutada eesmärki ning on keskendunud uurimisprobleemile:

- 1) Kui palju on aastatel 2015-2017 Põhja prefektuuris programmiga „Puhas tulevik“ lapsi ja noori liitunud?
- 2) Kui palju liitunutest on programmi edukalt lõpetanud või katkestanud ning katkestamise põhjused?
- 3) Kas ja kui mitme noore puhul esineb peale programmi edukat läbimist või katkestamist politsei infosüsteemis kandeid infona või süüteoatena?
- 4) Kas programm „Puhas tulevik“ on tulemuslik ja mõjuv ning sellega on otstarbekas olemasoleval kujul jätkata?

Ekspertintervjuudest selgus, et programm „Puhas tulevik“ on kindlasti vajalik. Programm on jätkusuutlik kui selles tehakse võrgustikutööd korrektselt. Positiivsetest külgedest tõid eksperdid välja programmi idee ja ülesehituse, kuna tekib võrgustik. Lisaks kui laps andis nõusoleku, on kohe kaasatud ka lapsevanem. Positiivseks küljeks on ka see, et programmis osalemine on alaealisele parem mõjutusvahend või „karistus“ kui rahatrahv ning kogu pere on kaasatud. Üheks negatiivsetest külgedest tõid eksperdid välja selle, et pakutavaid teenuseid lapsele ja perele on vähe ning kõik vajab rahastust. Lisaks on teenustele ka pikad järjekorrad ning lapsed üritavad politseinikke „ära petta“ kui on tarvitanud programmi jooksul narkootilisi aineid.

Lõputöö uurimisküsimused said vastused ning uurimisülesanded sai täidetud. Vaadates analüüsitud tulemusi järeldeb lõputöö autor, et ennetusprogramm „Puhas tulevik“ on jätkusuutlik, aga tuleks mõelda paralleelselt ka teistele mõjutusvahenditele, kuna peale programmi läbimist on üle poole alaealistest, kes läbisid programmi positiivselt, toimepannud vähemalt ühe seaduse rikkumise. Sellest eeldab autor, et positiivse programmi läbimine ei eelda alati seda, et alaealine muutub seadusekuulekamaks.

Autor leiab, ennetusprogramm „Puhas tulevik“ edasistel tegijatel tuleks tegeleda alaealistega, kes satuvad programmi süvitsi, kuhu tuleks kaasata peale alaealiste ka nende vanemad. Lisaks tuleks iga alaealisega tegeleda individuaalselt ja viia läbi vähemalt kaks korda kuus kohtumisi

alaealiste ja nende vanematega. Vanemate paremat teadlikust aitaks kaasa uimastite kohta käivad koolitused ja materjalid.

SUMMARY

The topic of the thesis is „effectiveness of the prevention program“ Clean Future“ in the period of 2015-2017 on the example of Northern Prefecture“. The thesis used a combined research method. Using a quantitative method, the statistics in the police information system were processed to find out if and how many young people will be getting into offences after going through the „clean future“ program.

Using a qualitative method, expert interviews were conducted with police officers and KOV involved in the „Clean Future“ program.

The aim of the thesis was to find out the effectiveness of the prevention program "Clean Future" for minors and to evaluate its effectiveness on the basis of the further behavior of those who joined the program in the Northern Prefecture in 2015-2017. To this end, the author analyzed the performance of the program based on the Excel results obtained by the PPA. In order to fulfill the goal, the author of the work used the research tasks:

- 1) To analyze the theoretical starting points related to the effects of drugs on children and young people and to point out the main theoretical directions of drug prevention.
- 2) To give an overview of the theoretical starting points of drug prevention.
- 3) Map the main points of the content and methodology of the „Clean Future“ program.
- 4) To analyze the entries in the police information system about children and young people who joined the „Clean Future“ program in the Northern Prefecture in 2015-2017.
- 5) To analyze the theoretical starting point and results of the study, to draw conclusions about the effectiveness of the program and to present a proposal to the future developers of the program.

The first and second research tasks were completed by the author in the first half of the work, where the theoretical starting point related to drugs and drug prevention is presented and, a summary of all stages was given. The author completed the third research task in the first half of the second chapter, where she pointed out the methodology of the prevention program “Clean Future” and the main points that are addressed in the program. The fourth research task was completed by first sending a request to the Police and border guard board to receive information about the children who joined the „Clean Future“ program, indicating the age, citizenship, program passage, violation ID and date, violation qualification and section. The author completed the last research task by drawing diagrams and conclusions according to the

information obtained from the Excel spreadsheet, and finally made suggestions for the future developers of the prevention program "Clean Future".

The research problem of the thesis was: "Has the drug prevention program" „Clean Future“ "helped to prevent further drug offences or other offences by the participants of the program?"

To solve the research problem, the author of the thesis raised four research questions that help to achieve the goal and have focused on the research problem:

- 1) How many children and young people have joined the „Clean Future“ program in the Northern Prefecture in 2015-2017?
- 2) How many of the participants have successfully completed or terminated the program and the reasons for the termination?
- 3) Are there entries for information or offences in the police information system, and for how many young people, after successful completion or interruption of the program?
- 4) Is the „Clean Future“ Program effective and efficient and is it appropriate to continue with it as it is?

Expert interviews revealed that the Clean Future program is definitely needed. The program is sustainable if it is networked correctly. On the positive side, the experts pointed out the idea and structure of the program, as a network is created. In addition to the child's consent, the parent is immediately involved. Another positive aspect is that participation in the program is a better sanction or "punishment" for a minor than a fine and the whole family is involved. One of the negative aspects was pointed out by the experts that the services offered to the child and family are few and everything needs funding. In addition, there are long queues for services, and children try to "cheat" police officers if they have used drugs during the program.

The research questions of the thesis were answered and the research tasks were completed. Looking at the analyzed results, the author of the thesis concludes that the prevention program "Clean Future" is sustainable, but should be considered in parallel with other sanctions, because after passing the program more than half of minors who passed the program have committed at least one violation of the law. From this, the author assumes that passing the programme positively does not always presuppose that the minor becomes more law-abiding.

The author considers that the future creators of the prevention program "Clean Future" should deal with minors who fall into the depth of the program, in which not only the minors but also their parents should be involved. In addition, each minor should be dealt with individually and at least twice a month the minor and their parents should be meet with. Drug training and materials would help to make parents more aware.

The topic of the thesis is "effectiveness of the prevention program" „Clean Future "in the period of 2015-2017 on the example of Northern prefecture". The thesis used a combined research method. Using a quantitative method, the statistics in the police information system were processed to find out if and how many young people will be getting into offences after going through the “clean future” program.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

- Allaste, A-A., 2008. *Koolinoored ja uimastid*, TLÜ Kirjastus.
- Ayres, T., 2015. *Drugs and crime: The true relationship*, p 3.
- Bartol, C-R & Bartol, A-M., 2014. *Criminal Behavior A Psychological Approach*. Pearson Education Limited.
- Brikkel, L., 2009. *Süüteoennetuse projektide planeerimine, vormistamine, juhtimine ja hindamine*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia kirjastus.
- Elliot, E-T., Souder, C-A., Privette, Troy. & Richardson W-H., 2008. Teen Prescription Drug Abuse. *Clinicin Reviews*. Nov 2008, Vol. 18, Issue 11, p 18-23., 5p.
- Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus, 2015. *Euroopa uimastiprobleemide aruanne*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://intra.tai.ee//images/prints/documents/143532199662_Euroopa_uimastiprobleemide_aruanne_2015.pdf [Kasutatud 12.01.2020].
- Flathery, I., 2013. *Drug & Alcohol Review*, Vol. 32 Issue 2, pp. 225-226.
- Foxcroft, D., 2014. *Can Prevention Classification be Improved by Considering the Function of Prevention*. In *Prevention Science*. 14 (5).
- Gerstein, D. R., Green, L. W., 1993. *Preventing drug abuse: what do we know?*, Washington, D.C: National Academy Press.
- Griffin, K.W. & Botvin, G. J., 2010. *Child Adolesc Psyciatr Clin N Am*. 505 – 526.
- Harro, J., 2006. *Uimastite ajastus*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Hilborn, J., 2007. *Ülevaade kuriteoennetuse planeerimisest*. Tallinn: Justiitsministeerium.
- Hirsjärvi S., Remes P., Sajavaara P., 2004. *Uuri ja kirjuta*. Helsinki.
- Kolhoren, H-J., 1998. *Narkoloogia*. Tallinn: Medicina.
- Kull, M., Saat, H., Kiive, E., Põiklik, E., 2015. *Uimastiennetuse õpetajaraamat põhikoolile*. Tallinn [Võrgumaterjal] Leitav: <https://e-koolikott.ee/oppematerjal/6154-Uimastiennetuse-opetajaraamat-pohikoolile> [Kasutatud 16.01.2020].
- Laherand M., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn.
- Lastekaitse seadus (2014) RT I, 06.12.2014, 1.*
- Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus (2019) RT I, 13.03.2019, 102.*
- Nida, 2004. *Teens, Drug Abuse, and AIDS: The Deadly Connection*, pp. 1-4.
- Oiseth, O. V., 1999. *Narkootikumid ning doping- ja muud tervistkahjustavad ained*. Rootsi Politseiamet.

- Politsei- ja Piirivalveamet, 2018. *Ennetustöö kontseptsioon*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.politsei.ee/files/Ennetus/politsei-ja-piirivalveameti-ennetust-kontseptsioon-sept-2018-.pdf?40da87a884> [Kasutatud 06.12.2019].
- Repp, K., 2015. *Narkoennetustööst Põhja Prefektuuri projektide näitel. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Saarto, A., 1998. *Narkoloogia*. Tallinn: Medicina.
- Scolastic Scope., 2018- 2019. *Drugs and the Teen Brain, Vol 67, Issue 4*, p 30-34 p 4.
- Sisekaitseakadeemia, 2004. *Alkoholismi ja narkomaania ennetamise käsiraamat*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Siseministeerium, 2014. *Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/valge_raamat.pdf [Kasutatud 26.04.2020].
- Siseministeerium, 2015. *Siseturvalisuse arengukava 2015-2020*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Arengukavad/siseturvalisuse_arengukava_2015-2020_kodulehele.pdf [Kasutatud 06.12.2019].
- Sotsiaalkindlustusamet. *Ennetus- ja koostöö*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse/ennetus-ja-koostoo> [Kasutatud 06.12.2019].
- Stel, J., 2001, *Preventsiooni käsiraamat: alkohol, narkootikumid ja tubakas*. Tallinn: Prisma Print.
- Tervise Arengu Instituut, 2018. *Uimastiennetus Eestis*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/15422884779_uimastinnetus_.pdf [Kasutatud 06.12.2019].
- Tervise Arengu Instituut, 2019. *Surmapõhjused 2018*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.err.ee/944784/fentanuuli-joukude-tabamine-toi-narkosurmade-arvu-kolmekordse-vahenemise> [Kasutatud 17.01.2020].
- Terviseamet, 2015, *Uimastiennetuse õpetajaraamat põhikoolile*, [Võrgumaterjal] Leitav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/144248000590_Uimastiennetuse_opetajaraamat.pdf [Kasutatud 06.12.2019].
- Terviseamet, *Räägime narkootikumidest*, [Võrgumaterjal] Leitav: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/144247947725_Raagime_narkootikumidest_Est.pdf [Kasutatud 06.12.2019].
- Terviseamet, 2016 *Uimasitite tarvitamine koolinoorte seas: 15-16 aastaste õpilaste legaalsete ja illegaalsete narkootikumide kasutamine Eestis*, [Võrgumaterjal] Leitav:

https://intra.tai.ee/images/prints/documents/147436247968_Uimastite_tarvitamine_koolinoort_e_seas_uuringu_raport_2016.pdf [Kasutatud 06.12.2019].

The Economist., 2019. *How Estonia became the drug-overdose capital of Europe.*

[Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/11/12/how-estonia-became-the-drug-overdose-capital-of-europe> [Kasutatud 17.01.2020].

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

ÜRO Narkootikumide ja Kuritegevuse Büroo (UNODC), 2015. About UNODC.

[Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/index.html?ref=menutop> [Kasutatud 06.12.2019].

ÜRO Narkootikumide ja Kuritegevuse Büroo (UNODC); Maailma Terviseorganisatsioon

(WHO), 2006. Monitoring and evaluating. [Võrgumaterjal] Leitav:

http://www.unodc.org/pdf/youthnet/action/planning/m&e_E.pdf [Kasutatud 06.12.2019].

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Joonis 1 Programmi osalejad (autori koostatud).....	24
Joonis 2 Programmi osalejad aastatel 2015 – 2017 (autori koostatud).....	25
Joonis 3 Programmi läbinute arv (autori koostatud).....	25
Joonis 4 Programmi läbimine sooliselt (autori koostatud)	27
Joonis 5 Programmis osalenute õigusrikkumised aastatel 2015 – 2019 (autori koostatud)	27
Joonis 6 Korduvad õigusrikkumised 2015 – 2019 (autori koostatud)	28
Joonis 7 Erinevad seaduserikkumised protsentides (autori koostatud).	29
Joonis 8 Ennetusprogrammi positiivselt läbijate edasised rikkumised (autori koostatud).....	30
Joonis 9 Rikkumised seaduste kaupa (autori koostatud)	31
Tabel 1 Uimastite poolt mõjutatud virgatsainete süsteemid ajus ja nende funktsioonid (Kull, et, al, autori kohandatud)	15
Tabel 2 Kolmetasandiline ennetus (Foxcroft, 2014)	17
Tabel 3 Meetmeid uimastite probleemide vähendamiseks (Sulkko & Niemelä, autori kohandatud)	19
Tabel 4 Uuringu etapid (autori koostatud)	22